

Erken Yaşlarda Çocuk Refahı ve Kadın İstihdamı Politika Belgesi

Erken Yaşlarda Çocuk Refahı ve Kadın İstihdamı Politika Belgesi

photo credit

© UNICEF/NYHQ2010-2748/Izhiman

Araştırmanın Yürütücöleri:

T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı

UNICEF – Türkiye

Araştırmanın Diğer Ortakları:

T.C. Kalkınma Bakanlığı

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı

Araştırmanın Yazarları:

Yrd. Doç. Dr. Fatma Umut BEşPINAR

Yrd. Doç. Dr. Ayşe İdil AYBARS

©UNICEF

şubat, 2013

İÇİNDEKİLER

Önsöz	5
I. TANIM VE KAVRAMLAR.....	7
ÇOCUĞUN İYİ OLMA HALİ	7
ERKEN ÇOCUKLUK EĞİTİMİ VE BAKIMININ ÇOCUĞUN İYİ OLMA HALİNE	
ETKİLERİ	9
<i>Bireysel Gelişim .....</i>	<i>10</i>
<i>İstihdam Edilebilirlik.....</i>	<i>11</i>
<i>Sosyal Adalet ve Eşitlik.....</i>	<i>11</i>
<i>Toplumsal Katkılar .....</i>	<i>12</i>
II. KADIN İSTİHDAMININ ÇOCUĞUN İYİ OLMA HALİNE ETKİLERİ VE	
TÜRKİYE'DEKİ YANSIMALARI	13
DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE KADIN İSTİHDAMI VE ÇOCUK BAKIMI İLİŞKİSİ.....	14
III. KADIN İSTİHDAMI VE ÇOCUĞUN İYİ OLMA HALİ İÇİN	
GELİŞTİRİLEN PROGRAM VE HİZMETLER.....	17
DÜNYA UYGULAMALARI	17
1. KADINA YÖNELİK MESLEKİ EĞİTİM	17
2. İŞ VE AİLE YAŞAMININ DENGELENMESİ.....	18
<i>Doğum izni .....</i>	<i>18</i>
<i>Emzirmeyi destekleyen uygulamalar.....</i>	<i>20</i>
<i>İşe yeniden dönmeyi destekleyici uygulamalar.....</i>	<i>21</i>
<i>İşyerinde esnek çalışma düzeni .....</i>	<i>21</i>
<i>(i) Hasta çocuklu ebeveynler için izin.....</i>	<i>22</i>
<i>(ii) Okul saatlerinin/okul-dışı saatlerin yeniden düzenlenmesi.....</i>	<i>22</i>
<i>Aile dostu işyeri uygulamalarının desteklenmesi .....</i>	<i>22</i>
3. ÇOCUK BAKIMI	23
Çocuk bakımında “Ebeveyn tercihi” uygulamaları.....	23
EÇEB Programlarının Tasarımı.....	23
Finansman Boyutu	24
Çocuk bakımı hizmetlerine erişimde ailelere devletten mali destek	24
<i>(i) Vergi ve destek sistemleri .....</i>	<i>25</i>
EÇEB Hizmetlerinin Niteliği.....	25
<i>(i) Müfredat .....</i>	<i>25</i>
<i>(ii) Personel.....</i>	<i>26</i>
<i>(iii) Yönetişim.....</i>	<i>26</i>

TÜRKİYE'DE ÇALIŞMA HAYATINDA KADINLARIN YASAL HAKLARI	27
TÜRKİYE'DE ÇOCUKLARIN DURUMU VE ÇOCUĞA YÖNELİK POLİTİKALAR	29
IV. TÜRKİYE'YE UYGULANABİLİR İYİ ÖRNEKLER	33
ÇOCUK BAKIMI KONUSUNDA İYİ ÖRNEKLER	33
OECD	33
Avrupa Birliği	34
Hollanda	35
İsveç	35
Danimarka	36
Fransa	37
İngiltere	38
Slovakya	38
Meksika	39
Şili	40
V. SONUÇ: MEVCUT DURUMUN DEĞERLENDİRİLMESİ VE POLİTİKA	
SEÇENEKLERİ	42
DEĞERLENDİRME	42
POLİTİKA ÖNERİLERİ	45
ÖNCELİKLİ POLİTİKA ALANLARI	45
1. Var olan hizmetlere yönelik farkındalığın artırılması ve etkin	
kullanımının sağlanması	45
2. EÇEB ve okulöncesi eğitimde temel hedeflerin ve	
standartların oluşturulması	46
3. Bakım hizmetlerinin çeşitlendirilmesi	47
4. Kadınlara yönelik mesleki eğitim:	49
5. Kurumsal mekanizmaların oluşturulması	50
ORTA VE UZUN VADELİ POLİTİKA SEÇENEKLERİ	52
Kadın İstihdamının Artırılması	52
İzinlerin Esnekleştirilmesi	53
Bakım Hizmetlerinin Geliştirilmesi	53
EÇEB ve Okulöncesi Eğitim Programlarının Geliştirilmesi	54
Çocuk Yoksulluğuyla Mücadele Edilmesi	54
Zihniyet Değişiminin Sağlanması	54
Cinsiyet Eşitliğini Gözeten Politikaların Geliştirilmesi	55
Farklı Grupların İhtiyaçlarına Yönelik Sosyal Politikaların Geliştirilmesi	56
Kurumsal Mekanizmaların Oluşturulması / Güçlendirilmesi	56

ÖNSÖZ

Çocukluk döneminde yoksulluk içinde yaşamak, çocukların fiziksel, duygusal ve ruhsal gelişimine zarar verebilir. Yoksulluk içinde büyümek, çocukların hayatlarının ileriki dönemlerinde geri çevrilmesi zor ve masraflı olacak olumsuz etkilere sahip olabilir. Çocuk yoksulluğu, genel yoksulluktan farklıdır ve yoksulluk çocukları, hassasiyetleri nedeniyle yetişkinlere oranla daha şiddetli etkiler. Çocukluk dönemindeki yoksulluk nedeniyle yaşam boyu sürecektir zihinsel ve fiziksel bozulma oluşabilir. Bu nedenle, çocuklara yatırım yapmak ve erken yaşlarda çocuk refahını sağlamak, adil ve sürdürülebilir insani kalkınmaya ulaşmakta önemli bir rol oynamaktadır.

UNICEF, çocuk yoksulluğuna dair, eğitim, sağlık, beslenme, su, sanitasyon, barınma, enformasyon ve gelir gibi bakış açılarını birleştiren, çok boyutlu bir yaklaşım benimsemenin önemini uzun zamandır vurgulamaktadır. Çocuk refahı, hane gelirinin belirli bir seviyeye erişmesi ile ilgili olduğu gibi, aynı zamanda yeterli beslenme, eğitim ve benzeri konular ile de ilgilidir.

Küçük çocukların refahı, genellikle annelerin işgücü piyasasının dışına itilmesi pahasına sağlanmaktadır. Bu durum, kamuda ve özel sektörde, çocuk refahını destekleyecek sosyal koruma program ve mekanizmalarına duyulan ihtiyaca işaret etmektedir. Sosyal koruma programları, kadınlar üzerindeki bakıcılık sorumluluğunun mevcut yükünü hafifletmek ve kadınların ekonomik ve toplumsal katılımını teşvik etmek için çok önemlidir.

Bu politika belgesi, erken yaşlarda çocuk refahı ve kadın istihdamı arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak amacıyla yola çıkmıştır. Aynı zamanda, Türkiye'deki mevcut politikaları ve Türkiye'ye örnek teşkil edebilecek olan diğer ülkelerdeki bazı politikaları analiz etmektedir. Ayrıca, bu belge, çocuk bakımı hizmetlerini içeren sosyal koruma mekanizmaları yoluyla hem kadın istihdamını teşvik edecek hem de Türkiye'deki çocuk refahını artıracak yeni sosyal politika seçeneklerini önermektedir.

Bu rapor, UNICEF'in teknik desteği ve Kalkınma Bakanlığı ve Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın aktif katılımı ile, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı öncülüğünde hazırlanmıştır. Raporun yazarları olan Yrd. Doç. Dr. Fatma Umut Beşpınar ve Yrd. Doç. Dr. Ayşe İdil Aybars'a özenli ve sıkı çalışmaları için teşekkürlerimizi sunarız.

Dr. Ayman Abulaban
UNICEF Türkiye Başkanı

ERKEN YAŞLARDA ÇOCUK REFAHI VE KADIN İSTİHDAMI POLİTİKA BELGESİ

I. TANIM VE KAVRAMLAR

ÇOCUĞUN İYİ OLMA HALİ

İyi olma hali (well-being), ‘fiziksel, duygusal, zihinsel ve ruhsal gelişim yoluyla bireyin kendisi, başkaları ve çevre ile ilişkili olarak kendine özgü potansiyelini gerçekleştirilmesi’ olarak tanımlanmaktadır. Çocuğun iyi olma haline odaklanmak, çocukların kendi hayatlarını şekillendirmekte önemli rol oynayan aktif bireyler olarak görüldüğü yeni bir bakış açısı gerektirmektedir. Çocuklar hem kendi haklarına sahip özel bir sosyal grup, hem de özgür bireyler olarak görülmelidir. Çocuğun iyi olma hali, çocukların ulusal politikalarda önceliğinin olması anlamına gelmektedir. Çocuk haklarının korunması ve iyileştirilmesi, hem kendi içinde önemli bir hedef, hem de toplumun geleceğine büyük bir yatırımdır. Bu bakış açısı, 1989 BM Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin de temelini oluşturmaktadır.

Avrupa Konseyi’nin 2011’de yayınladığı belgeye göre, çocuk yoksulluğu ve çocuğun iyi olma hali çok boyutlu olarak incelenmelidir. Dolayısıyla çocuğun iyi olma hali, ebeveynler için iş olanakları, gelir destekleri ve çocuk bakımı, sağlık ve eğitimi de içeren sosyal hizmetlere erişimi birlikte ele alan, kapsamlı bir yaklaşım gerektirmektedir.¹ Mutlu ve sevgi dolu bir aile ortamı, çocuğun yeterli hayat standartlarında yaşama hakkı, şiddet ve sömürüden korunma hakkı, en yüksek sağlık standartlarına erişme hakkı, eğitim fırsatlarına eşit erişim hakkı ve çocuğun kendi öznel iyi olma algısı, çocuğun iyi olma halinin temel belirleyicileridir.²

Çocukların tam potansiyellerine ulaşmaları için sosyal politikalar üretme gerekliliği, son yıllarda hem ulusal, hem de uluslararası toplumsal ve siyasi aktörler tarafından tartışılan bir konudur. Sadece ulusal kurumlar değil, Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), Dünya Bankası gibi kuruluşlar da raporlarında, çocukların tam potansiyellerini gerçekleştirebilmeleri için çocukları doğrudan etkileyen yoksulluğu azaltmak ve fırsatları iyileştirmek gibi öncelikli hedefler saptamaktadır. Çocuklara yapılan sosyal yatırımlar kısa vadede daha sağlıklı ve donanımlı bir nesil yaratmayı amaçlarken, uzun vadede ise ekonomik büyüme, suçun ve eşitsizliğin azaltılması, toplumsal uyuşmazlıkların giderilmesi ve eşitlik ve sosyal adaletin sağlanmasına katkı yapmaktadır. Çocuklara yaşamlarının en başından itibaren fırsat eşitliğinin sağlanması, ilerleyen yıllarda gerçek potansiyellerine ulaşmaları açısından büyük öneme sahip olduğu gibi, toplumsal eşitsizliklerin azaltılması için de en önemli adımdır.

Çocuklara yapılan sosyal yatırımlar, tüm vatandaşlara yaşamlarının başlangıç aşamasında eşit fırsatlar sunulması ve çocuğun yaşam fırsatlarına ulaşmasında ailesinin sosyoekonomik konumu veya doğum yeri gibi koşulların etkisinin mümkün olduğunca azaltılmasını hedeflemelidir. Çocukların yaşam hakları, sağlıklı gelişimleri, iyi

¹ Council conclusions, Tackling child poverty and promoting child well-being, 3099th EMPLOYMENT, SOCIAL POLICY, HEALTH and CONSUMER AFFAIRS Council meeting, Luxembourg, 17 June 2011.

² UNICEF (2007) *Child poverty in perspective: An overview of child well-being in rich countries*. Innocenti Research Center, Report Card 7.

beslenmeleri ile kültürel ve sosyal hakları garanti altına alınmalıdır. Çocukların fiziksel, duygusal ve düşünsel gelişimlerini tamamlayabilmeleri hedefi doğrultusunda ekonomik, fiziksel ve sosyal yatırımlar yapılmalıdır. Türkiye'nin sosyal ve ekonomik gelişim ve beşeri kalkınma stratejisinde çocuklara yapılan yatırımlar, uzun vadede toplumsal eşitsizlikleri azaltma potansiyelinden dolayı da olumlu sonuçlar yaratacaktır.

Ekonomik olarak gelişmiş ülkelerde “çocuğun iyi olma hali”nin bileşenleri altı temel boyuttan oluşmaktadır: maddi refah, sağlık ve güvenlik, eğitim kazanımları, aile ve arkadaş ilişkileri, davranış ve riskler ve öznel iyi olma hali.³ Bunların tümünde, çocukların hayatı ve çocuk haklarıyla ilgili 40 gösterge gözetilmektedir. Bütünüyle ele alındığında, bu altı boyut çocuğun iyi olma halinin bütünsel bir bakış açısı içinde değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Örneğin yoksulluk, çocuğun iyi olma halini birçok boyutta etkilemektedir. Özellikle uzun vadeli yoksulluk, çocukların sağlığı, bilişsel gelişimi, okul başarısı, beklentileri, öz algıları, ilişkileri ve istihdam olanakları üzerine önemli etkilerde bulunmaktadır. Aynı zamanda, tek başına ekonomik yoksulluğun çocuğun bütünsel iyi olma halinin temel ölçütü olmadığı açıktır. Çocuğun iyi olma hali değerlendirilirken, uygun giyinme, barınma, beslenme ve korunma koşullarının olup olmadığı, koşullarının potansiyellerini tam olarak gerçekleştirmelerine olanak verip vermediği, hayata ve fırsatlara tam olarak katılmak için dezavantajlı bir konuma sahip olup olmadıkları gibi unsurlar dikkate alınmalıdır. Bunlardan daha önemlisi, çocukların aile ve toplum içinde sevgi ve destek hissetmeleri ve bunun için kamu politikaları ve kaynaklarının seferber edilmesidir. Dolayısıyla daha detaylı bir anlayış, daha etkin izleme ve denetleme, daha etkin politikalar için çok boyutlu ve bütünsel bir yaklaşım gereklidir. Çocuğun iyi olma hali, ancak çok boyutlu ve çok çeşitli politikalarla geliştirilebilir.

Benzer şekilde, Avrupa Birliği (AB) Görev Gücü, çocuğun iyi olma halinin yedi boyutta izlenmesi gerekliliği belirlemiştir: ekonomik güvence ve maddi durum, barınma, eğitim, sağlık, risk ve riskli davranışa maruz kalma, sosyal katılım, ilişkiler ve aile çevresi ve yerel çevre. Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (UNCRC) çocukların hayatta kalma (sağlık ve diğer hizmetlere ulaşarak), gelişim (eğitim hakkı gibi), korunma (istismar ve sömürüden korunma) ve katılım hakkının (ifade hakkı gibi) güvence altına alınması gerekliliğinin önemini vurgulamaktadır. UNCRC çocukların ilk bakım ve korunmasından öncelikle aileler sorumlu olduğu için onların çocukların hayatta kalma, gelişim, korunma ve katılım haklarındaki rollerinin desteklenmesi ve garanti altına alınması gerektiğinin altını çizmektedir.⁴

³ UNICEF (2007) *Child poverty in perspective: An overview of child well-being in rich countries*. Innocenti Research Center, Report Card 7.

⁴ EU Task-Force on Child Poverty and Child Well-Being (2008): *Child Poverty and Child Well-Being in the EU*.

ERKEN ÇOCUKLUK EĞİTİMİ VE BAKIMININ ÇOCUĞUN İYİ OLMA HALİNE ETKİLERİ

Erken çocukluk eğitimi, iyi bir eğitim yaşamının belirleyicisidir. 0-6 yaş arası, çocuk gelişimi için en kritik dönemdir. Çocukların bilişsel, duygusal, dilsel, fiziksel ve sosyal becerilerinin temeli bu dönemde atılır. Bu dönem doğru değerlendirildiğinde, bireylerin öğrenme kapasitesi ciddi oranda artmaktadır. Öğrenmenin en yoğun olduğu bu dönem eğitim hayatının geri kalanını belirlemektedir. Çocukların eğitime erken yaşta başlamaları ve bilinçli bir şekilde yetiştirilmeleri, gelişimleri için çok önemlidir.

Nitelikli erken öğrenme için teşvik edici ve güvenli bir ortamın sağlanması, çocukların eğitim sürecinde başarılı olması için bir önkoşuldur. 0-6 yaş arası çocuklar için erken öğrenme ve gelişim standartlarının belirlenme sürecinde temel ilkeler şunlardır:⁵

1. Her çocuk cinsiyet, etnik kimlik, din, sosyo-ekonomik ve kültürel farklılıklar, sağlık ve özel ihtiyaçlardan bağımsız olarak, eğitim sistemine erişim fırsatına sahip olmalıdır.
2. Tüm çocuklar öğrenebilir. Çocukların, yaşlarına ve sosyo-kültürel koşullarına göre, öğrenme sürecinden yüksek performans bekleme hakkı vardır.
3. Çocuklar en iyi oyun yoluyla öğrenir. Öğrenme sürecinde oyun bir öğrenme aracı olarak kabul edilmelidir.
4. Çocukların öğrenme ortamı, merak duygusunu teşvik etmeli ve onların fiziksel ve duygusal ihtiyaçlarına göre uyarlanmalıdır.
5. Çocukların öğrenme gelişimi, bakıcıların niteliğine bağlıdır. Bakıcıların profesyonel gelişiminin devamlılığı sağlanmalı ve çocuklar ve aileleriyle işbirliği içinde olmaları esas alınmalıdır.
6. Tüm sosyo-ekonomik ve etnik gruplardan her çocuğun kişisel ve karakter özellikleri, ihtiyaçları, ilgileri ve yeteneklerine saygı duyulmalıdır.
7. Belirlenen standartlar, bütünsel bir yaklaşımla çocuğun kişisel gelişiminin tüm alanlarını kapsamalıdır.
8. Erken çocukluk gelişimini teşvik etmek için aile ve toplumun ortak hareket etmesi gereklidir.
9. Yeterli destek, rehberlik ve motivasyon sağlandığı takdirde çocukların kendi yaşları için belirlenen standartlara ulaşma potansiyeli vardır.

Erken öğrenme ve gelişim standartlarının elde edilmesiyle çocukların edineceği temel değerler bağımsızlık, yaratıcılık, inisiyatif alma, kendine ve çevresine karşı sorumluluk, tolerans, dayanışma ve çeşitliliğe, topluma ve devlete saygıdır.

⁵ UNICEF (2009) Early Childhood Development: Early Learning and Development Standards for Children from 0-6 Years.

Bir çok araştırma, çocukların bütünsel gelişimi için, erken çocuk gelişimi standartlarının şu alanları kapsaması gerektiğini ortaya koymaktadır: fiziksel sağlık ve motor gelişim; sosyo-duygusal gelişim; öğrenme yaklaşımlarının gelişimi; dil gelişimi, okuma-yazma ve iletişim; bilişsel gelişim ve genel bilgi edinimi. Bir alanda gelişim, diğer alanları büyük ölçüde etkilemektedir. Bu alanlar arasındaki bağımlılık ve tamamlayıcılık, erken çocukluk gelişimi standartlarına bütünsel bir yaklaşımın gereğini ortaya koymaktadır.

Hayatın ilk yıllarında aile ve bakıcılarla sevgi dolu, istikrarlı, güvenli, teşvik edici ve ödüllendirici ilişkiler, çocuğun gelişiminin tüm boyutları için yaşamsal öneme sahiptir. Erken Çocukluk Eğitimi ve Bakımı'nın (EÇEB) çocuğun iyi olma haline ve genel olarak toplumun refahına çok önemli katkıları bulunmaktadır. Bu katkıları, çocukların bireysel gelişimi, ileriki yaşamda istihdam edilebilirlik, sosyal adalet ve eşitlik ve genel toplumsal katkılar olmak üzere dört ana başlık altında toplamak mümkündür.

Evrensel olarak erişilebilir, yüksek nitelikli ve içerici EÇEB hizmetleri, tüm yurttaşlar için yararlıdır. Bu hizmetler, sadece çocukların potansiyellerini gerçekleştirmelerine yardım etmekle kalmaz, aynı zamanda ebeveynler ve diğer aile bireylerinin istihdam edilebilirliğini, işle ilgili eğitimlerini, ebeveyn eğitimi ve boş zaman etkinliklerini de artırır.

Bireysel Gelişim

EÇEB, etkin yaşam boyu öğrenme, sosyal bütünleşme, kişisel gelişim ve ileriki yaşamda istihdam edilebilirlik için temel bir önem taşımaktadır. Ailenin merkezi rolünü tamamlayan EÇEB'in bireyin hayatında derin ve uzun vadeli bir etkisi bulunmaktadır. Çocuğun yaşamında daha sonraki aşamalarda geliştirilen önlemler bu etkiyi yaratmakta yetersizdir. Çocukların hayatlarının en erken aşamasında edindikleri deneyim, sonraki hayatlarındaki tüm öğrenmenin temelini oluşturur. Erken yaşlarda sağlam temeller oluşturulursa, daha sonraki öğrenme daha etkin olur ve hayat boyu devam etme olasılığı yükselir. Bu da erken okul terkinin azaltan, eğitim çıktılarının eşitliğini artıran ve sosyal, sağlık ve hatta adalet sistemlerine yönelik kamu harcamalarını da içeren toplumsal bedelleri azaltan bir unsurdur.⁶

EÇEB, çocukların bedensel, psiko-motor, duygusal, zihinsel, dil ve sosyal gelişimlerinin en sağlıklı ve doğal biçimde gerçekleşmesine katkıda bulunmaktadır. EÇEB kapsamında uygulanan programlar ve sağlanan ortam, planlı ve sistemli olup çocukların yaş ve gelişim özelliklerini destekleyici niteliğe sahiptir. İyi tasarlanmış bir EÇEB programı uzun vadede okul başarısının artmasına ve bireylerin eğitimden daha yüksek kazanımlar elde etmesine neden olmaktadır. PISA 2009'a Türkiye'den katılan 15 yaşındaki öğrenciler arasında bir yıl ya da daha az okul öncesi eğitim alanların ortalama puanı, hiç almayanlara göre 42 puan daha yüksektir. Türkiye'de okulöncesi eğitim alan çocukların okula her anlamda daha hazır başladıkları için daha uzun süre okulda kaldığı, çoğunun üniversiteye devam ettiği ve daha yüksek statülü işlerde çalıştığı araştırmalarla saptanmıştır.⁷

6 European Commission (2011) *Communication from the Commission: Early Childhood Education and Care: Providing all our children with the best start for the world of tomorrow*. Brussels, 17.2.2011 COM(2011) 66 final.

7 Çiğdem Kağıtçıbaşı, Diane Sunar, Sevda Bekman ve Zeynep Cemalcılar, *Erken Müdahalenin Erişkinlikte Etkileri*, 2005; ERG (Eğitim Reformu Girişimi) *İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi: Alt Komisyonun Kabul Ettiği Metin Hakkında Bilimsel Bulgular ve İnsan Hakları İlkeleri Işığında Değerlendirme*, 4 Mart 2012.

İstihdam Edilebilirlik

Yüksek nitelikli EÇEB'in çok boyutlu sosyal, ekonomik ve eğitimsel faydaları bulunmaktadır. EÇEB, geleceğin yurttaşlarının yetilerini arttırmakta temel bir rol oynamaktadır. Çağın gerektirdiği yaşam boyu eğitime yatkın bireyler yetiştirilmesinin temel aracı olan EÇEB'in, özellikle teknolojik değişime katkıda bulunma ve uyum sağlama yetisine sahip, daha yüksek nitelikli ve becerili bir işgücü oluşturmakta katkıları büyüktür. Öğrenme kapasitesi yüksek bireyler, işgücü talebinin temel gereksinimidir. Yeni çağın talep ettiği nitelikli işgücü ancak erken yaşta verilecek iyi eğitimle sağlanabilir. EÇEB, çocukların refahını artırarak, onları sadece gelecekteki eğitimlerinde değil, toplumla bütünleşmelerinde de destekler.

EÇEB aynı zamanda ebeveynlerin iş yaşantısına daha az süre ile ara vermelerini sağlamakta, dolayısıyla işgücünün sürekliliğine katkı yapmaktadır. Yüksek nitelikli EÇEB, ailelerin iş ve aile yaşamını daha iyi dengelemesine olanak vererek, istihdam edilebilirliği artırır. Devlet tarafından sağlanan çocuk bakımı hizmetlerinin önemli bir etkisinin, büyük çoğunluğu kadın olan çocuk bakımı çalışanları için iş olanakları yarattığı yaygın olarak vurgulanmaktadır.⁸

Sosyal Adalet ve Eşitlik

Kaliteli EÇEB hizmetleri, sosyoekonomik eşitsizliklerin azaltılması ve öğrenme çıktılarının artırılması için son derece önemlidir. EÇEB hizmetlerinden öğrenciler kadar aileler ve toplum da geniş faydalar elde etmektedir. EÇEB, tüm genç insanlara yarının dünyasına iyi bir başlangıç yapmakta ve dezavantajı nesilden nesile aktaran döngüyü kırmakta önemli fırsatlar sunmaktadır. Pek çok araştırma EÇEB'in olumlu etkilerinden en fazla göçmen ve düşük gelirli ailelerden gelen dezavantajlı çocukların faydalandığını göstermektedir. EÇEB çocukların eşit fırsatlarla okula başlaması için en önemli adımdır. Yüksek nitelikli EÇEB, tüm çocukları potansiyellerini gerçekleştirmeleri için güçlendirerek, okul terklerinin, yoksulluk riskinin ve sosyal dışlanmanın azaltılması hedeflerine önemli bir katkıda bulunur. Toplumsal adaletin sağlanması ve eşitsizliklerle mücadelede EÇEB büyük önem taşımaktadır.

Erken çocukluk, eğitimin çocuğun gelişimini en çok etkileyecek ve dezavantaj döngüsünden kurtaracak aşamasıdır. Araştırmalar, yoksulluğun zayıf eğitim çıktılarıyla bire bir ilişkili olduğunu göstermektedir. Üç yaşında bile, varlıklı ve yoksul ailelerden gelen çocuklar arasında, bilişsel, sosyal ve duygusal gelişim açısından önemli farklar bulunmaktadır. Önlem alınmadığı takdirde, bu farklar beş yaşından itibaren daha da artma eğilimindedir. ABD'de yapılan araştırmalar, EÇEB'in olumlu etkisinin yoksul ailelerden gelen çocuklar için, daha avantajlı konumdaki çocuklara göre iki kat daha fazla olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla EÇEB'in, sosyal olarak dezavantajlı çocuklar ve aileleri için yararlı olduğu görülmektedir.

EÇEB, sosyo-ekonomik dezavantajla yakından ilişkili olan erken okul terklerini azaltmakta da önemli bir araçtır. Evrensel olarak erişilebilir, yüksek nitelikli EÇEB, sosyal olarak avantajlı ve dezavantajlı çocuklar arasındaki sosyal kalkınma ve okur-

⁸ Staab, S. and R. Gerhard (2010), 'Childcare Service Expansion in Chile and Mexico: For Women or Children or Both?', *UNRISD, Gender and Development Programme*, Paper No. 10, May 2010.

yazarlık uçurumlarını kapatarak, erken okul terkine yol açan başarısızlık ve ilgisizlik döngüsünü kırma, dolayısıyla da yoksulluğun nesiller arasında aktarılması riskini azaltma potansiyeline sahiptir.

Bu konuda yapılan araştırmalar, göçmen ailelerin çocuklarının başarı seviyelerinde yerel ailelerin çocuklarına göre büyük bir fark olduğunu ve erken okul terkinin birinci grupta yaklaşık iki kat fazla olduğunu göstermektedir. EÇEB programları, göçmen ailelerin çocuklarının bilişsel ve dilsel gelişimine önemli katkıda bulunmaktadır. ABD’deki model programlar, ileriki eğitim hayatında başarı ve gelir anlamında olumlu etkilerini göstermekle kalmamış, suç üzerinde de olumlu etkilerini ortaya koymuştur. Çocukların erken aşamada dil becerilerini geliştirmek, okula hazırlık düzeylerini artırarak, arkadaşlarıyla eşit düzeyde okula başlamalarını sağlar.

EÇEB, özel eğitim gereksinimleri olan çocukların toplumla ve eğitim sistemi ile daha iyi bütünleşmelerini de kolaylaştırır.

Toplumsal Katkılar

EÇEB’in faydaları, yoksulluğun ötesinde önemli olup, tüm toplum kesimleri için geçerlidir. EÇEB, eğitimle ilgili sorunların, hayatın daha ileriki aşamalarında yapılan müdahalelere göre daha kalıcı ve daha az maliyetli olarak çözülmesine katkıda bulunmaktadır.

Bazı Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) ülkeleri, çocuk bakımı hizmetlerini düşen doğum oranlarına bir çare olarak görmeye başlamıştır. Bu da, çocuk bakımının dönüşümüne giderek artan bir odaklanmaya neden olmuştur. Çocuk bakımının dönüşümü, çocuklar, aileleri ve toplum için önemli bir potansiyel yaratmaktadır. EÇEB ile çocuklar, diğer çocuklar ve çocuk bakımı uzmanlarıyla etkileşimden yararlanabilirler; ayrıca çocukların bilişsel, dilsel, duygusal ve sosyal gelişimleri güçlendirilebilir. En önemlisi, erken çocukluk eğitimi ve bakımı, nitelikli erken eğitim ve bakım olanaklarını tüm çocuklara ulaştırarak ‘milyonlarca çocuğun geleceğinde yoksulluk ve dezavantajın etkisini azaltacak nadir bir fırsat’ sunmaktadır. Ayrıca nitelikli çocuk bakımı özellikle kadınlar için fırsat eşitliği sağlar.

Dolayısıyla, etkin EÇEB programlarına yapılacak kamu yatırımlarının eğitsel, toplumsal ve ekonomik anlamda çok büyük getirileri vardır. Heckman eğrisi gibi çocuklukta müdahalenin fayda-maliyet analizleri, en etkin yatırımın erken çocukluk eğitimi ve bakımına olduğunu ve bunun yatırılan her 1 USD için 8 USD getirdiğini göstermektedir. OECD’nin ‘Doing Better for Families’ başlıklı raporu,⁹ makul fiyatlara sunulan çocuk bakımının ebeveyn gelirlerini artırdığını ve dezavantajlı çocuklar için önemli kazanımlar sağladığını göstermektedir. Türkiye’de de konuyla ilgili bilimsel araştırmalar, okulöncesi eğitime yapılan 1 TL’lik yatırımın, 6-7 TL olarak geri döndüğünün altını çizmektedir.¹⁰ Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV) ise, Türkiye’de çocuklara bir yıllık okul öncesi eğitim sunulmasının aile gelirini %8 artıracak, yoksul aile oranını %11 düşürecek ve kadın istihdamını %9 artıracak olduğunu vurgulamaktadır.¹¹

⁹ OECD (2011) *Doing Better For Families*.

¹⁰ Kaytaz, M. (2005) *Türkiye’de Okulöncesi Eğitimin Fayda-Maliyet Analizi*. AÇEV, İstanbul

¹¹ AÇEV (2012) 222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi ile ilgili Görüş ve Öneriler, www.acev.org.tr

II. KADIN İSTİHDAMININ ÇOCUĞUN İYİ OLMA HALİNE ETKİLERİ VE TÜRKİYE'DEKİ YANSIMALARI

Hem AB ve UNICEF'in ele aldığı çocuğun iyi olma halinin boyutları, hem de UNCRC'nin öne çıkardığı çocukların dört temel hakkı ailelerin içinde bulundukları koşullarla, özellikle de maddi koşullarla doğrudan ilgilidir. Avrupa Komisyonu için hazırlanan AB'de Çocuk Yoksulluğu ve Çocuğun İyi Olma Hali Raporu'nda bu hal maddi ve maddi olmayan boyutlarla ele alınmıştır.¹² Maddi ve maddi olmayan boyutların birbiriyle ilgili olduğunu gözden kaçırmamak gerekmektedir. Hanehalkı kompozisyonu ve hanehalkı üyelerinin işgücü piyasasıyla ilişkileri (kısa dönem, uzun dönem işsizlik, yarı zamanlı iş, tam zamanlı güvencesiz/güvenceli iş gibi...) çocuğun iyi olma halini doğrudan etkilemektedir. Aile geliri, maddi yoksunluk, barınma ve işgücü piyasasındaki konum çocuğun hayatta kalma, gelişim, korunma ve katılım hakkına ulaşımını belirler.

Hanehalkı üyelerinin iş gücü piyasasındaki konumlarının çocukların iyi olma hallerini ve haklarını etkilediği bilinmektedir. Özellikle annelerin işgücü piyasasında aktif olarak yer almaları çocukların yaşamını hem maddi, hem de maddi olmayan boyutlarda etkilemektedir. Annenin çalışıyor olması çocuğun yoksulluk yaşama riskini ciddi oranda azaltmaktadır. İyi ücretli ve güvenceli işlerde çalışan anneler, çocuklarının yaşam kalitesini ve memnuniyetini artırırken, yapabilirliklerini de olumlu olarak çeşitlendirmektedir.¹³

Hanehalkında yetişkin işsizliğinin hanehalkı yoksulluğu ile doğrudan ilişkili olduğu bilinmektedir. Çalışmalar çocuk yoksulluğunun yoksul ve işsizliğin yaşandığı hanelerde daha yoğun yaşandığını göstermektedir. Tek ebeveynli ve ebeveynlerden birinin işsiz olduğu hanelerde çocuk yoksulluğunun görülme olasılığı artmaktadır. Tek ebeveynli ailelerde, işsizlik çocuk yoksulluğu riskini üç kat artırmaktadır. İki ebeveynli ailelerde, işsiz hanelerde yoksulluk oranı bir ebeveynin çalıştığı hanelere oranla dört kat artarken, iki ya da daha fazla yetişkinin çalıştığı hanelere göre ise 14 kat artmaktadır.¹⁴

Avrupa Birliği'nde çocuk yoksulluğunun yüksek olduğu ülkelere bakıldığında, bu ülkelerde (İtalya, İspanya, Yunanistan ve Polonya) kadın istihdamının ve kadın ücretlerinin düşük olduğunu görülmektedir. Bu ülkelerde çocuk bakım hizmetlerinin sunumunda ciddi yetersizlikler görülürken, çocuk bakımı geniş aileye bırakılmaktadır. Ayrıca yoksul ailelere sağlanan maddi destekler de bu ülkelerde oldukça düşüktür.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre Türkiye'de 15 yaş altı çocuklar arasında yoksulluk oranı 2008 yılında %24.5, 2009'da %25.8'dir. 6 yaş altındaki çocuklar arasında ise, 2008'de %17.1, 2009'da ise %18.08 olarak belirlenmiştir. Türkiye'de hanehalkı yoksulluğu işsiz tek ebeveynli ailelerde %44.5 iken, bu oran çalışan yalnız ailelerde %28.3'e düşmektedir. İki ebeveynli hanelerde tüm yetişkinler işsiz olduğunda hanehalkı yoksulluğu 25.8 iken, bir yetişkinin istihdama katılma durumunda hanehalkı yoksulluk oranı %20'ye, iki veya daha fazla yetişkinin istihdama katılması durumunda ise bu oran %16.1'e düşmektedir.¹⁵

12 Child Poverty and Child Well-Being in the EU, Report for the EC prepared by TORKİ Social Research Institute and Applica, 2010.

13 Child Poverty and Child Well-Being in the EU, Report for the EC prepared by TORKİ Social Research Institute and Applica, 2010.

14 www.oecd.org/social/family/database

15 www.oecd.org/social/family/database

Kadınlar ev dışında çalışsalar dahi güvencesiz, kısa dönemli, yarı zamanlı ve düşük ücretli işlerde yoğunlaşmaktadır. Hanede düşük ücretli ve güvencesiz işlerde çalışan ebeveynin varlığı çocuğun iyi olma halini birkaç açıdan olumsuz olarak etkilemektedir. Çocuk hem maddi yoksullukla karşı karşıya kalmakta, hem de belli hizmetlerden ebeveyninin güvencesiz çalışması nedeniyle yararlanamamaktadır. Kadınlar arasında çalışan yoksulluğu oranı oldukça yüksektir. Düşük ücretlerle çalışan kadınlar eğitim ve sağlık gibi alanlarda da niteliksiz hizmetlere ulaşmaktadır. UN verilerine göre, kadınlar tüm işlerin %66'sını yaparken, gelirin sadece %10'una sahiptir.¹⁶ Dünyadaki yoksulların %70'ini kadınlar oluşturmaktadır. Çalışmalar kadınların gelirlerinin %90'ını aileleri ve toplum refahı için harcarken, erkeklerde bu oran %30 ile %40 arasında değişmektedir. Kadınlar gelirleriyle çocuklarının sağlık ve eğitime yatırım yaparak uzun vadede yoksulluğu azaltıcı önlemler almaktadır. Bu açıdan bakıldığında kadınların istidama katılarak gelirlerini artırmaları çocuklarının refah ve iyi olma halini olumlu olarak etkilemektedir.

Kadınların istihdama katılımı ekonomik olarak güçlenmeleri açısından çok önemlidir. Kadınların istihdama katılmaları çocukları ve kendi yaşamlarını uzun vadede olumlu yönde etkileyecek kararlar almalarında etkilidir.¹⁷ Çalışan bir annenin çocuğunun daha iyi eğitim hizmetlerinden yararlanma olasılığı da artmaktadır. Çalışan kadının çalışma yaşamında sosyalleşmesinin sonucu olan haklarına dair farkındalığının artmasının da dolaylı olarak çocuğa olumlu katkısından söz edilebilir. Çalışan kadının hamilelik ve doğum sonrası sağlık hizmetlerine erişim olasılığı çalışmayana göre daha yüksektir, hem de ulaştığı hizmetlerin kalitesi artacaktır. Bu tür hizmetlere ulaşımın çocuk sağlığına doğrudan etkisi bilinmektedir. Kadının güvenceli ve iyi ücretli bir işte istihdamı, çocuğun hali hazırda ve gelecekteki yapabilirliği ve yaşamının evrelerine uygun bir şekilde sosyal çevreyle etkileşimini olumlu yönde etkilemektedir. Kadının çalışma yaşamına katılımıyla çocuğun toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin algısının daha eşitlikçi olarak gelişme olasılığı artmaktadır. Çocuk kendi kararlarını alabilen, yapabilirliği artmış, güçlenmiş bir anneyle büyüdüğünde toplumsal cinsiyet açısından daha eşitlikçi bir algıya sahip olabilecektir. Aynı zamanda, annelerinin çalışmaları çocukların sosyal ilişkileri ve katılımları açısından da olumlu sonuçlar yaratabilmektedir. Çalışan annenin çocuğu kreş ve bakım evlerine gönderilmesi halinde, konusunda uzmanlaşmış personel ve kendi yaşlılarıyla sosyalleşme olanağına sahip olabilmektedir. Bu şekilde sosyalleşme çocuğun duygusal, bilişsel ve sosyal gelişimi açısından olumlu katkı sağlayacaktır.

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE KADIN İSTİHDAMI VE ÇOCUK BAKIMI İLİŞKİSİ

Erken çocukluk eğitimi ve bakımına verilen önem, sosyal dönüşümler, özellikle de OECD ülkelerinde çalışma yaşında olan kadınların üçte ikisinden fazlasının bugün ev dışında istihdam ediliyor olması ile yakından ilişkilidir. Bugün birçok kadın, çocuk doğurmayı önceki nesillere göre on yıl ertelemektedir. Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA) 2008 sonuçlarına göre, doğurganlık hızının en yüksek olduğu yaş grubu, 20-24'den 25-29'a kaymıştır.¹⁸ Daha fazla kadının işgücünde olması GSYH'yi yükseltmiş, vergi gelirlerini artırmış ve refah giderlerini azaltmıştır. Öte yandan giderek daha rekabetçi hale gelen bilgi ekonomisi hükümetleri ve aileleri okulöncesi eğitimin gelecekteki akademik başarı ve istihdam olanakları için bir yatırım olduğuna ikna etmiştir.

¹⁶ World Bank (2012) *Removing Barriers to Economic Inclusion*. Washington: WB.

¹⁷ Women's Economic Empowerment: Scope for Sida's Engagement, 2009.

¹⁸ Koç İ., E. Yiğit ve Y. Coşkun (2009) *Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2008 Ön Raporu*. Mart 2009, Ankara.

Eurostat verilerine göre, genel olarak dünyadaki tüm ülkelerde kadınların istihdam oranı erkeklere göre daha düşüktür. Bu oran 2011'de İzlanda'da %77.9 ile en yüksek iken, İsveç'te %77.2 ve Norveç'te %77.1'dir. Almanya, Hollanda, İngiltere ve Fransa'da bu oran sırasıyla %71.1, %71.4, %67.9 ve %64.7 iken Yunanistan, İtalya ve İspanya'da ise %48.6, %49.9 ve %55.5dir. Türkiye'de kadınların istihdam oranı Eurostat verilerine göre %29.7, TÜİK verilerine göre ise %25.6'dır.^{19 20}

Türkiye'de kadınların istihdama katılımının düşük olduğu bilinmektedir. Kadınların Türkiye genelinde istihdama katılımı (%25.6) tüm Avrupa ve benzer ekonomik yapıdaki ülkelerin gerisindedir. Kadınlar istihdam olanaklarının yetersizliği, istihdama uygun ve gerekli becerilere sahip olmamak ve ataerkil yapıya bağlı olarak geleneksel roller çerçevesinde hayatlarını sürdürmek zorunda kalmak gibi nedenlerden ötürü istihdama katılmamaktadır.

Tüm bu etkenlerin sonucu olarak kadınların geleneksel cinsiyet rolleri çerçevesinde anne ve eş rolleri öne çıkmakta ve bu rollere bağlı sorumlulukları gündelik yaşamlarında önemli bir yer tutmaktadır. Geleneksel aile yapısında kadınların ev dışında çalışması erkeğin izin ve onayına bağlı olmaktadır. Eşin izin vermemesi durumunda kadınlar ev dışında çalışmamaktadır. 1990'da Anayasa Mahkemesi tarafından eski Medeni Kanunun ilgili 159. maddesi iptal edilmiş olmasına karşın, araştırmalar Türkiye genelinde çalışmayan kadınların %36'sının, doğuda ise %52'sinin ev dışı çalışma yaşamına katılımlarının kocaları tarafından engellendiğini göstermektedir.²¹

Ayrıca kadın istihdamını destekleyici kreş, gündüz bakım evi gibi hizmetlerin kısıtlı ve pahalı oluşu kadınların çalışma yaşamına katılmalarının önündeki en önemli engellerdendir. Kadın istihdamını destekleyen sosyal politikalar kadının ev dışı çalışma yaşamına katılımını destekleyici hizmet uygulamaları içermediği takdirde anlamlı olmamaktadır. Çocuk bakım olanaklarının nicelik ve nitelik açısından yetersizliği, çocuk bakımının çalışan annelerin farklı ihtiyaçlarına göre düzenlenmemesi (çalışma saat ve günleriyle uyumlu halde olmaması) ve pahalı olması kadınların bu hizmetlere ulaşımını zorlaştırmaktadır. Bu da çocuklu kadınların çalışma yaşamına katılımını olumsuz olarak etkilemektedir. 15-24 yaş arasındaki kadınların çalışma yaşamına katılmama nedenlerine bakıldığında, Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde genel eğilim genç kadınların bu yaşlar arasında eğitimlerini sürdürmeleri iken, Türkiye'de birincil neden aile ve çocuk bakımından kaynaklanan sorumluluklardır.²² 25-54 yaş arasındaki iş yaşamına katılmayan kadınların oranı da Türkiye'de diğer AB ülkelerine göre çok yüksektir (%64.8)²³. Doğu ve Orta Avrupa'da işverenlere ücretsiz ve düşük ücretli çocuk bakımı sunmaları için sağlanan sosyal destek kesildiğinde, kadınların işgücü piyasasından çekildiği bilinmektedir.²⁴ Dolayısıyla çocuklu kadınların istihdamını arttırmaya yönelik sosyal politikaların uygulanması çok önemlidir.

19 <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tsdec420&plugin=1>

20 http://www.turkstat.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=25

21 Altınay, A. Ve Arat Y. (2008) *Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddet*. İstanbul: Metis Yayınları.

22 Eurostat (2012) *Labour Market Participation by Sex and Age*, epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Labour

23 A.g.e.

24 International Labour Organization, (2005), "Women's employment: Global trends and ILO responses". ILO contribution to 49th Session of the Commission on the Status of Women, United Nations, February 28–March 11, New York.

Çocuk bakımı sorumluluklarından dolayı, kadınlar genellikle yarı zamanlı ve erkeklere göre daha düşük ücretli işlerde çalışmaktadır. Bu tür işler kadınların potansiyellerini kullanmaları ve iş hayatlarında sosyal ve maddi tatmine ulaşmalarının önünde ciddi bir engel teşkil etmektedir. 2010 yılında 27 AB ülkesi arasında yarı-zamanlı çalışanların %75.5'i kadındır.²⁵ OECD ülkelerinde kadınların %21.7'si yarı-zamanlı işlerde çalışırken, erkeklerde bu oran %4.4'e düşmektedir.²⁶ Kadınlar özellikle tam zamanlı çalışmak istemelerine rağmen yarı-zamanlı işlerde çalışmak durumunda kalmaktadır. 2010 yılında 27 AB ülkesi arasında tam zamanlı çalışmak istemesine rağmen yarı zamanlı işlerde çalışanların üçte ikisinden fazlası (%68.4) kadındır.²⁷ OECD ve AB ülkelerinde kadınlar arasında çocuk bakımı sorumluluklarını yerine getirmek için yarı zamanlı çalışmak son derece yaygın iken, Türkiye'de bu oran oldukça düşüktür. Türkiye'de 2009 yılında 25-54 yaş arası çalışan kadınların içinde yarı-zamanlı çalışanların oranı %22.4'tür.²⁸

Yarı-zamanlı ve düzensiz işlerde çalışan yetişkinlerle yaşayan çocukların yoksulluk ve sosyal dışlanma riskiyle karşılaşma oranı çok yüksektir. Hem evi geçindirme hem de çocuğun bakımını sağlama sorumluluğunu tek başına karşılamaya çalışan kadınlar için ev ve iş hayatı arasında uyum sağlamayı amaçlayan sosyal politikalar hayati önem taşımaktadır. Yapılan araştırmalar, iki ebeveynin çalıştığı ailelere kıyasla tek ebeveynli ailelerde çocuk yoksulluğunun üç kat daha fazla görüldüğünü ortaya koymaktadır.²⁹ Ayrıca, sadece bir ebeveynin çalıştığı iki ebeveynli ailelerdeki çocuklar, iki ebeveynin çalıştığı ailelere göre üç kat daha fazla yoksul olma riski taşımaktadır.

2010 yılında AB-27 ülkelerinde 0-17 yaş arasındaki çocukların %26.9'u sosyal dışlanma ve yoksulluk riskiyle yaşamaktadır.³⁰ Son 40 yılda artan boşanma oranlarına bağlı olarak tek ebeveynliğin yaygın olduğu OECD ve AB ülkelerinde kadınların yarı-zamanlı ve düşük ücretli işlerde çalışmaları, genel olarak yoksulluk ve özellikle çocuk yoksulluğu için ciddi bir risk oluşturmaktadır. Kadınlar tek ebeveyn olduklarında çoğunlukla hem çocuk yetiştirme, hem de ev geçindirme sorumluluklarını ancak yarı-zamanlı işlerde çalışarak yerine getirebilmektedir. Avustralya, İrlanda, Yeni Zelanda ve İngiltere'de tek ebeveynlerin çalışma oranı ancak %45 ile %55 arasındadır. Türkiye'de 2008 yılında, 15 yaşın altında çocuğu olan ve işsiz ebeveynli ailelerin içinde tek ebeveynli ailelerin oranı %75.7'dir.³¹ Bu da çalışmaya yönelik zayıf mali teşviklerden kaynaklanmaktadır. Çalışmaya yönelik teşviklerin geliştirilmesi tek ebeveynler arasındaki işsizlik sorununu azaltmakta önemli bir rol oynayacaktır. Bir diğer çözüm de tek ebeveynlere yönelik mali teşviklerin çalışma durumuna bağlı olmaksızın sağlanmasıdır. OECD ülkeleri arasında tek ebeveynlere yönelik sosyal politikalar açısından en iyi sonuçlar istihdam ve nitelikli çocuk bakımı desteğinin mali destekle birlikte sunulduğu ülkelerde görülmektedir.

25 Antuofermo, M. and Di Meglio, E. (2012), *Population and Social Conditions*, Eurostat Statistics in Focus, 9/2012.

26 OECD (2011), *Doing Better for Families*.

27 Antuofermo, M. and Di Meglio, E. (2012), *Population and Social Conditions*, Eurostat Statistics in Focus, 9/2012.

28 OECD (2011), *Doing Better for Families*.

29 OECD (2008), *Babies and Bosses: Balancing Work and Family Life*, OECD Policy Brief, July 2008.

30 Antuofermo, M. and Di Meglio, E. (2012), *Population and Social Conditions*, Eurostat Statistics in Focus, 9/2012.

31 www.oecd.org/social/family/database

Bu Politika Belgesi'nde, kadın istihdamının çocuğun iyi olma haline olan etkisi, temel olarak üç başlık altında ele alınmaktadır. İlk olarak, kadınlara yönelik mesleki eğitimin kadın istihdamı için önemi ele alınacaktır. İkinci olarak, iş ve aile yaşamının dengelenmesine yardımcı olan politikalar incelenecektir. Üçüncü bölümde ise, Politika Belgesi'nin temel amacı çocuk bakımına odaklanarak farklı ülke uygulamalarını değerlendirmek olduğu için, çocuk bakımı uygulamaları incelenecek, bu alana dair iyi örnekler aktarılacaktır. Bunu izleyen bölümde, Türkiye'deki çocukların durumu ve çocuk politikaları ele alınacaktır. Son bölümde ise, bu uygulamalardan yola çıkan bir değerlendirme ve politika önerileri yer almaktadır.

III. KADIN İSTİHDAMI VE ÇOCUĞUN İYİ OLMA HALİ İÇİN GELİŞTİRİLEN PROGRAM VE HİZMETLER

DÜNYA UYGULAMALARI

1. KADINA YÖNELİK MESLEKİ EĞİTİM

Araştırmalara göre mesleki eğitimlerin ve beceri geliştirme eğitimlerinin kadınlar üzerinde olumlu etkisi olduğu görülmektedir.³² Büyük çoğunlukla 6 ay ile bir yıl arasında değişen uzunlukta olan bu programlar ya var olan bilgi ve becerileri güncellemeyi ya da tamamen yeni bir meslekte beceri kazandırmayı hedeflemektedir. Bu eğitimlerin özellikle kadınların işgücüne katılımının düşük olduğu ülkelerde, işgücü piyasası çıktıları açısından kadınlar üzerinde erkeklerinkine göre çok daha belirgin etkileri bulunmaktadır. Avusturya, Fransa, Almanya, Norveç ve Polonya gibi ülkelerde, bu tür programların kadınların işgücüne katılımını artırdığı görülmektedir.³³

Almanya ve İngiltere örneklerinde, profesyonel ve pratik becerileri artırmayı hedefleyen kısa dönem kalifikasyon kursları veya doğum ve çocuk bakımından dolayı işe ara veren ve işlerine dönmek isteyen kadınların ihtiyaçlarına özel işe uyuma yönelik eğitim programlarının yanı sıra iki yıla kadar sürebilen ve bir derece ile tamamlanan sertifikalı meslek eğitim programları gibi farklı seçenekler sunulmaktadır. Bu tür uygulamalar, kadınların işgücü piyasasında karşılaştıkları farklı engel ve zorluklarla mücadele etmelerine olanak sağlamaları bakımından önemlidir. Özellikle İngiltere'de mesleki eğitim kurslarının önemli bir hedefi sürekli eğitimle kadınları çalışma yaşamında tutmaktır.

Meslek edindirme kurslarının kadınların işgücü piyasasındaki özel ihtiyaçlarına ve piyasanın yapısına uygun alanlarda düzenlenmesi, çeşitli ülkelerde önemle ele alınan bir konudur. İngiltere'de yapılan bir çalışma³⁴ kadınlara sunulan meslek edindirme kurslarının geleneksel ve az gelir getiren işlere yönelik olduğunu ve bu durumun da kadınların kursa katılma motivasyonlarını ciddi olarak düşürdüğünü belirtmektedir. Dolayısıyla İngiltere'de çok çeşitli alanlarda açılan kurslar kadınların farklı ilgi alanlarına yönelmeyi amaçlamaktadır.

32 Kluve, J. (2006) 'The Effectiveness of European Active Labor Market Policy', available at <http://www.tinbergen.nl/cost/london/kluve.pdf>

33 Bergemann, A. And G. J. Van den Berg (2006) Active labor market policy effects for women in Europe: a survey, *IZA Discussion Papers*, No. 2365

34 L. Miller et al. (2007) *Employment Outcomes for Women in London's Economy*. Report 449, The Institute for Employment Studies.

Yine İngiltere örneğinde yerel ölçekte işverenlerle temas halinde olmanın önemi vurgulanmaktadır. Kursların hem alanlarının belirlenmesi ve içeriklerinin oluşturulmasında hem de eğitimin verilme aşamasında yerel ölçekte işverenlerle temas halinde olunması eğitimin niteliği konusunda işverenleri bilgilendirmekte ve katılımcıların meslek edindirme kursunu başarıyla tamamladıklarında işe girme potansiyellerine dair olumlu bir mesaj vermektedir. İngiltere’de görülen bir diğer olumlu uygulama işverenlerle bir anlaşma çerçevesinde kurs süresince gönüllü çalışmanın teşvik edilmesidir. Bu uygulama ise kursiyer kadınların hem becerilerinin gelişmesini hem de işverenin çalışanı tanınmasını sağlamaktadır. Bu şekilde kursiyer kadınların meslek edindirme kursları sırasında çalıştıkları işyerlerinde kursu başarıyla tamamladıklarında işe girmeleri teşvik edilmektedir.

Almanya’da mesleki eğitimin başarısının artmasında danışmanlık hizmetlerinin önemi vurgulanmaktadır. Başvuran kişinin özelliklerine hangi mesleki eğitim alanının uygun olduğu, mesleki eğitim programının içerik ve niteliği ve tamamlandığında yerleşilebilecek işlere dair gerçekçi bir danışmanlık hizmetinin önemi açıktır.

2. İŞ VE AİLE YAŞAMININ DENGELENMESİ

Bu bölümde, iş ve aile yaşamının dengelenmesine yönelik olarak özellikle Avrupa Birliği ve OECD örneklerinin deneyimleri aktarılmaktadır. Bu deneyimleri karşılaştırmalı ve özet olarak görmek için, raporun sonunda yer alan Tablo 1’e bakılabilir.

Doğum izni

Doğum iznine yönelik sosyal politikalar, kadının çalışma yaşamına katılımı ile ebeveyn ve çocuğun iyi olma halini birlikte göz önüne alarak geliştirilmelidir. Sadece kadına sunulan uzun doğum izni kadının geleneksel annelik rolüne vurgu yapma ve kadını bu rolle sınırlama riski taşımaktadır. Öte yandan ücretli ve ücretsiz kısa doğum izni ise annelik deneyimini yaşamak isteyen kadının çalışma yaşamına soğuk bakmasına ya da kopmasına neden olabilmektedir. Kadınların bir kısmının ya baştan itibaren çocuk sahibi olana kadar çalışmayı planladıkları ya da çalışma ile çocuk bakımı sorumluluklarını bir arada yerine getirmenin zorluğunu yaşadıkları sonra iş yaşamını bıraktıkları bilinmektedir. Bu yüzden doğum izninin kapsamı ve süresi büyük önem taşımaktadır. Ebeveynler için uzun doğum izni olan ülkelerde (Avusturya, Çek Cumhuriyeti, Finlandiya ve Macaristan’da 3 yıl) bu dönem boyunca sağlanan maddi destek, her ne kadar doğum öncesi ücretin altında da olsa, ebeveynlerin çocuklarının bakımını kendilerinin sağlamasını kolaylaştırmaktadır. Ancak bu uygulama, aynı zamanda işe geri dönme konusundaki ihtimal ve fırsatları kalıcı olarak olumsuz yönde etkileme potansiyeli taşımaktadır.

Konuya ilişkin araştırmalar ebeveyn izninin altı ay ile iki yıl arasında olması gerektiğine dair sonuçlar ortaya koymaktadır. Erkeklerin bu sürece aktif olarak katılmaması, kadınların ev ve çocuk sorumluluklarına daha fazla zaman ayırmasına neden olmaktadır. Babaların çocukları ile daha fazla zaman geçirmeleri halinde kadınların işgücü piyasasına katılımı artmaktadır. Fransa, Almanya ve İngiltere gibi birçok Avrupa ülkesinde babaların kısa dönemli de olsa ebeveyn izni hakkına sahip olması, kadınların işgücü piyasasını terk etmemeleri yönünde atılan önemli bir adımdır.

Fransa’da 1970’ten bu yana ücretli doğum izni birinci ve ikinci çocuk için 16, üçüncü çocuk için ise 26 haftadır. Fransa’da çalışan anneler ikiz doğumlar için 34 haftalık ücretli doğum izni hakkına sahiptir. Ayrıca doğum izninde bazı esneklikler de mevcuttur: eğer hamilelik döneminde komplikasyon yaşanırsa doktordan alınan bir belgeyle doğum öncesi iki haftalık, doğum sonrası 4 haftalık (sezaryen doğumda da) bir sürenin eklenmesi de mümkündür. Eğer anne hemen işine dönmek istiyorsa doğum iznini sadece 8 hafta olarak kullanabilme hakkına da sahiptir. Doğum izninde alınacak ücret net maaşın dengi olarak hesaplanmaktadır. Fransa’da yalnız anneler değil, babalar da ücretli doğum izni alabilmektedir. 2002 yılına kadar 3 gün olan doğum izni doğumdan sonraki ilk dört ay içinde kullanılmak üzere 14 güne çıkarılmıştır. Bu 14 günlük babalık izninin 3 günü ücretli, 11 günü ise “capped compensation” (daha düşük bir orana sabitlenmiş ücret) ile karşılanmaktadır. 2004 yılında babaların üçte ikisinin 14 günlük doğum iznini kullandıkları görülmektedir. Özellikle yönetici pozisyonunda çalışan babalar maaş kaybından endişe duydukları için 11 günlük ek izni kullanmamaktadır.

Doğum sonrası ücretli izin çok uzun yıllar olmadıkça ve iki ebeveyne de eşit hak olarak sunulduğunda annelerin işgücü piyasasına bağlarını arttırmaktadır. Araştırmalar, doğum sonrası altı ay ücretli iznin bu açıdan olumlu sonuçlarını ortaya koymaktadır.

Fransa’da 1977’den beri anneler uzun dönemli doğum izni kullanma hakkına sahiptir. Öncelikle amaçlanan grup üç veya daha fazla çocuk sahibi olan annelerdir. Bu anneler bir yıla kadar ücretsiz doğum izni kullanabilmektedirler. Bu süre zarfında asgari ücretin %35’ine denk gelen bir ücret almaktadırlar. Bir yıllık bu izin üç yıla kadar uzatılabilmektedir. İşverenin ücrete destek olması beklenmemekte, sadece kadının işyerindeki çalışma pozisyonunu koruması beklenmektedir. 1984’de bu izin babaları da kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmiştir. 1994’den bu yana, ikinci çocuğun doğumundan sonra bu izni iki ebeveyn de kullanabilmektedir. 2003’den itibaren ebeveyn, çalışma saatlerini azaltma hakkına sahiptir. Ayrıca aynı yıldan itibaren Fransa’da ebeveynler birinci çocuğun doğumundan sonra 6 aylık izin hakkına kavuşmuştur. 2006’dan itibaren ebeveynin asgari ücretin %60’ını alarak azami bir yıla kadar doğum izni ile, asgari ücretin %35’ini alarak üç yıla kadar doğum izni arasında seçim yapma hakkı vardır. Doğum izni kullanan ebeveynlerin %96’sının kadın olduğu dikkat çekici bir noktadır. Anneler uzun dönemli doğum iznini ikinci ve özellikle de üçüncü çocuklarının doğumundan sonra kullanmaktadır. Düşük ücretle çalışan kadınlar tam zamanlı doğum izni kullanırken, yönetici konumundaki kadınlar yarı-zamanlı (genellikle 4/5) çalışmayı tercih etmektedir. Yarı zamanlı izin kullanımı toplam izin kullananların %40’ını oluşturmakta ve gittikçe artmaktadır. Önemli bir nokta da, tam zamanlı doğum izni kullanan kadınların %40’ının güvencesiz işlerde çalışmakta olduğudur. Bu durum onların izinlerinin sonunda yeniden işe başlamalarına engel olmaktadır, doğum izni ancak yeniden iş bulmak için bir bekleme dönemi olarak deneyimlenmektedir.

Almanya’da kadınlar tam ücretli olarak doğum öncesi altı, doğum sonrası sekiz hafta olmak üzere toplamda 14 haftalık doğum izni hakkına sahiptir. 2000’de uygulamaya konulan yeni yasaya göre, ebeveynler üç yıla kadar uzanan doğum sonrası ebeveyn iznini paylaşma hakkına sahiptir. Bu uygulama geleneksel cinsiyet rolleriyle mücadele etmekte ciddi bir adımdır. Çocuk sekiz yaşına gelene kadar ebeveynlerin her ikisi de istedikleri şekilde doğum iznini kullanma hakkına sahiptir. Evlat edinen ebeveynler de

aynı haklara sahiptir. İş arayan ebeveynler için de bazı yeni haklar mevcuttur. İşsiz ebeveynler eğer istihdam edilebilir durumdalarsa ve günde en az 3 saat çalışabilme şartlarını karşılıyorsa iş arama, çocuk bakımı ve diğer mali konularda İş Merkezleri'nden danışmanlık hizmeti alma hakkına sahiptir. Sosyal yardım kapsamındaki yalnız annelere çocuk bakım hizmetleri ve iş olanaklarına ulaşımında öncelik sağlanmaktadır. Okula devam eden çocuk sahibi iş arayan anneler, iş bulma kurumuna müracaat ettiklerinde öğleden sonra yarı zamanlı işleri kabul etmek zorunda değildir.

İngiltere'de kadınların doğumdan sonra 26 hafta (*ordinary*) doğum izni hakları vardır. Bu sürenin sonunda bıraktıkları işlerine bıraktıkları ücretle geri dönme hakları vardır. Buna ek olarak doğum izinlerini 26 hafta daha uzatabilirler. Bu bir yıllık sürenin sonunda da çalışan annelerin bıraktıkları işlerine dönme hakları vardır, ancak işveren bu süre zarfında kadınların işten ayrılırken çalıştıkları pozisyonun ortadan kalktığını iddia edebilir. Bu durumda kadın aynı işyerinde benzer haklarla başka bir pozisyonda çalışabilir. Eğer kadın 26 haftalık doğum izni kullanmayı planlamış, ancak daha sonra bu süreyi tamamlamadan işe dönmeye karar vermiş ise, 8 hafta öncesinden işyerini bu konuda bilgilendirmelidir. Babalar da iki haftalık doğum izninden sonra 26 haftaya kadar uzayabilecek bir ek doğum izni hakkına sahiptir. Bu ek doğum izni, çocuğun doğumu takip eden 20. haftadan çocuğun birinci yaş gününe dek kullanılmalıdır.

İsveç'te 480 günlük ebeveyn izni, ebeveynler arasında bölünebilmektedir. Bunun 390 günü, ücretli olup, kazancın %80'ine denk gelmektedir. Geri kalan 90 gün sabit fiyatla ücretlendirilmektedir. 60 gün, sadece anneler tarafından, 60 gün ise babalar tarafından kullanılmakta, geri kalan günler istedikleri şekilde ikisi arasında bölünmektedir. Babaların %35'i bu 60 günü kullanmaktadır – ki bu da OECD ülkeleri içinde en yüksek orandır.

2011 yılında Avustralya'da her iki ebeveynin de asgari ücret karşılığı 18 haftalık doğum izni kullanmasına yönelik bir düzenleme hayata geçirilmiştir. Ücretli doğum iznini finansal olarak hükümet karşılamaktadır. 2013'ten itibaren doğum izni tam zamanlı, yarı zamanlı, kendi hesabına ve mevsimlik çalışan baba (evlat edinen babaları da kapsayarak) ve partnerleri de kapsayacak şekilde yeniden düzenlenecektir.

Emzirmeyi destekleyen uygulamalar

Emzirmeyi destekleyen uygulamalara bakıldığında, farklı toplumlarda konuya farklı yaklaşımlar göze çarpmaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), sözleşmelerine üye ülkelerdeki işyerlerinin çocuk ve annenin sağlığını tehlikeye sokmayacak düzenlemelerde bulunmalarını sağlamak amaçlı maddeler koymaktadır (Madde 183 gibi). Emzirme dostu işyerlerinin özendirilmesi AB ülkeleri arasında yaygındır. Özellikle İsveç, Danimarka ve Norveç gibi Kuzey Avrupa ülkelerinde uzun süre anne sütüyle beslenmenin çocuk için ideal olduğuna dair toplumsal algının bu tür politikaları belirlemede önemli olduğu görülmektedir. Bu ülkelerde 52 haftalık doğum izni güçlü bir şekilde desteklenmektedir.

Diğer bazı ülkelerde doğrudan emzirmeyi teşvik etmek amaçlı bir yıllık izinler desteklenmese de, işyerinde hijyenik koşullarda süt odalarının kadınlar için ulaşılabilir olması gibi ara formüller devreye sokulmaktadır. İşyerinde var olan öğle yemeği molası gibi molalara bir de emzirme/süt biriktirme aralarının eklenmesi önemli bir

adımdır. İngiltere’de emziren annelerin çalıştıkları işyerlerini bu konuda yazılı olarak bilgilendirmeleri bazı haklara kavuşmaları açısından önem kazanmaktadır. Bu tür bir bilgilendirme sonrasında, işyerleri anneye sadece temiz ve bu iş için ayrılmış özel bir oda değil, aynı zamanda esnek çalışma saatleri (farklı mola saatleri gibi) ve sağılan sütü saklamak için buzdolabı sağlamak zorundadırlar. Bu amaçla tuvaletlerin ya da tuvalet içinde bir bölümün kullanılmasının uygun olmadığı konu ile ilgili resmi belgelerde de belirtilmiştir. Anneler ne kadar süre emzirecekleri konusunda karar verme hakkına sahiptir. İrlanda’da emziren çalışan annenin süt molalarının bir saate kadar uzaması mümkündür. Anne bu süreyi işyerinin kreşinde, işyerindeki süt odasında ya da evine giderek kullanabilir.

İşe yeniden dönmeyi destekleyici uygulamalar

Doğum izninden sonra işe geri dönmek isteyen kadınlar için sunulacak hizmetlerin kadınların ihtiyaçlarına yönelik olarak düzenlenmesi gerekmektedir. Fransa’da kadınlar yeniden işe dönmeden önce eğer gerekiyorsa eğitim alabilecekleri merkezlere devam edebilmektedir. Ayrıca üç yıllık bakım sürecinde kazanılan beceri ve deneyimin onaylanması (*Validation of Acquired Experience*) da kadınların benzer beceri ve deneyim gerektiren mesleklerde çalışmalarına olanak sağlamaktadır. Avustralya’da da üç yıldan az bir süredir çocuk bakımı için çalışmayı bırakmış ancak çalışma hayatına geri dönmek isteyen annelere benzer bir eğitim programı ücretsiz olarak sunulmaktadır. Eğitimin bir yıllık süre zarfında ebeveynin ihtiyaçlarını göze alacak şekilde esnek olarak düzenlenmesi olumlu sonuçlara neden olmaktadır. İngiltere’de aynı tür destek öncelikli olarak tek ebeveynlere sunulmaktadır. Eğitim süresince çocuk bakımı desteği sağlanmaktadır.

İşyerinde esnek çalışma düzeni

İşyerinde çalışma saatleri açısından esnekliğin uygulamaya geçtiği bazı ülkeler vardır. Örneğin, Hollanda’da 10 ve daha fazla işçinin çalıştığı işyerlerinde herhangi bir neden kısıtlaması olmaksızın çalışma saatleri değiştirilebilmektedir. İngiltere’de çocukları altı yaşının altında olan ebeveynler esnek çalışma saatleri talep etme hakkına sahiptir. İngiltere’de kadınlar, eğer 26 haftadan uzun süredir kesintisiz olarak çalışma deneyimine sahiplerse ve 16 yaşından küçük bir çocuğa ya da 18 yaşından küçük engelli bir çocuğa bakmakla yükümlülürse esnek çalışma saatleri talep etme hakkına sahiptirler. İşverenler de bu isteği değerlendirmekle yükümlüdür. Esnek çalışma düzeni kapsamında sunulan alternatifler farklı önceliklere sahip kadınların ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlamaktadır. Yarı-zamanlı çalışma, evde çalışma, sıkıştırılmış çalışma düzeni (37 saatlik çalışmayı 4 günde tamamlayıp diğer günlerde çalışmama gibi), farklı işe başlama, ara ve bitiş saatleriyle çalışma, işi biriyle paylaşma, esnek zamanlı çalışma (ne zaman çalışacağına karar verme), yıllık çalışma saatleri (çalışma saatlerinin yıllık ölçekte hesaplanması) gibi uygulamalardan anneler kendi ihtiyaç ve yaşam tarzlarına en uygun olanı seçme hakkına sahiptir. Bu alternatifler, ebeveynlerin çocuğun yaşı, okul öncesi eğitim alması, okula devam etmesi, okul-dışı saatler ve tatil gibi durumları göz önüne alarak karar verebilmesini sağlamaktadır.

Bu tür yasal düzenlemeler, kadınların yarı zamanlı işlerde genelde düşük ücret karşılığı çalışmasına alternatif bir çözüm olarak ortaya çıkmaktadır. Sistem, ebeveynin istekte

bulunması ve işverenin de eğer ebeveynin esnek çalışma saatleri konusundaki isteğini reddedecekse meşru bir açıklama yapması üzerine kuruludur. Pazarlık olanağı oldukça sınırlı olan düşük-ücretli işçiler için bu pazarlık sisteminde gerekli desteğin sağlanması önem taşımaktadır.

Kaliteli, düşük bedelli ya da bedelsiz ve çalışma saatleri ile uyumlu, çocuk bakım ve okul öncesi eğitim hizmetleri ebeveynlerin çalışma koşullarını desteklemek açısından önemlidir. Sadece okul öncesi çocuklar için değil, okul çağındaki çocuklar için de okul dışı saatler ve yaz tatillerinde sunulan çocuk bakım hizmetleri, kadınların işgücü piyasasına katılımını ve çalışma koşullarını olumlu etkilemektedir.

(i) Hasta çocuklu ebeveynler için izin

Hasta çocuklu ebeveynler için izin olanakları kadınların çalışmasını destekleyici olumlu bir uygulamadır. Çalışan aileler hasta çocuklarını okula veya çocuk bakım merkezlerine gönderemeyecekleri için, evde kalıp bakımlarını üstlenmek zorunda kalmaktadır. Bu tür durumlarda ebeveyne izin hakkı verilmesi aile-dostu çalışma politikaları arasında önem taşımaktadır. Almanya'da her ebeveyn hasta çocuğunun bakımı için yılda 10 gün tam-ücretli izin kullanma hakkına sahiptir. Yalnız annelerde bu süre 20 güne yükselmektedir. Eğer ebeveynlerin ikiden fazla çocuğu varsa, her bir ebeveyn 25 gün izin kullanabilir. İkiden fazla çocuklu yalnız anneler toplam 50 gün tam-ücretli izin hakkına sahiptir.

(ii) Okul saatlerinin/okul-dışı saatlerin yeniden düzenlenmesi

Çalışan ebeveynlerin çalışma saatlerine göre düzenlenmemiş olan okul saatleri durumu daha da karmaşıklştırmaktadır. Okul sonrası kapsamlı çocuk bakım sistemlerinin bulunduğu Danimarka ve İsveç gibi ülkeler ile bu ülkeler kadar olmasa da bir oranda bu tür politikaların geçerli olduğu Fransa ve Quebec'te iş yaşamı ile çocuk bakımı arasında uyum sağlanmasında olumlu sonuçlar alınmıştır.

Aile dostu işyeri uygulamalarının desteklenmesi

Aile ve iş hayatının dengelenmesi konusunda işyerlerine de ciddi sorumluluklar düşmektedir. Aile dostu işyeri pratiklerinin desteklenmesi (ücretli doğum izni, esnek çalışma saatleri, uzun dönemli izin, çocuğun hastalığı durumunda izin, tatiller, çocuk bakımı desteği) özellikle kadınların daha yoğun olarak çalıştığı kamu sektörü ve büyük firmalarda görülmektedir. Özellikle yüksek eğitilmiş ve yüksek vasıflı kadınların çalıştığı işyerlerinde bu tür uygulamalar işgücünü yitirmemek için başvurulmuş bir önlem olarak ortaya çıkmaktadır. Bu da daha düşük vasıflı kadın ve erkeklerin bu tür aile dostu pratiklere ulaşma olasılığını düşürmektedir. Bu tür aile dostu uygulamaların maliyeti özellikle küçük firmalar için sorun teşkil etmektedir. Buna çözüm olarak ya firmalar aile dostu işyeri uygulamalarının maliyetini yararlanıcılarla paylaşmakta ya da modern teknolojinin daha kolay ve hızlı iletişim olanaklarını devreye sokarak mekansal olarak işyeri dışında çalışmayı mümkün kılmaktadır.

Hükümetler bu süreçte etkin rol alarak aile dostu pratikleri benimseyen ve uygulayan şirketlere destek olmakta isteksiz davranmaktadır. Bu isteksizliğin temel nedeni, işgücü maliyetinin artmasından duyulan endişedir. Hükümetler bu konuda işveren ile çalışan

arasında sınırlı olarak arabulucu rolü üstlenmeyi tercih etmektedir. Oysa bu konuda hükümetlerin aktif rol oynaması kadınların çalışma hayatına katılımını ve dolaylı olarak çocuğun iyi olma halini destekleyecektir. Hükümetlerin işveren ve çalışan arasındaki pazarlık konuları arasında aile-dostu çalışma pratiklerinin bulunması hususunda bir yaptırım uygulamaması, bu konuda atılacak önemli bir adımdır. Bu tür bir hükümet müdahalesi özellikle düşük ücretli çalışanların çalışma hayatına uyumlarını arttırmakta ve toplumsal eşitlik sağlamakta önemli bir katkı sağlamaktadır.

Devletin, özel sektör tarafından sunulan hizmetin nitelikli olmasının yanı sıra, ebeveyn ve çocukların ihtiyaçlarına duyarlı çocuk bakım hizmetlerini sağlamasını desteklemesinin bir yolu da, ebeveynlere bu konuda maddi destek sağlamaktır. UNICEF, gelişmiş ülkelere üç yaş altı çocukların en az %25'ine çocuk bakımının sübvansede edilmesini önermektedir. Bu doğrultuda, Fransa'da 3 yaşından küçük çocukların %48.7'si devlet tarafından desteklenmiş ve düzenlenmiş çocuk bakım hizmetlerinden faydalanmaktadır. Avustralya ve Hollanda'da da ebeveynlerin gelir seviyesini dikkate alarak çocuk bakım hizmeti için özel sektöre ödeyecekleri bedelin bir kısmını devlet karşılamaktadır. Devletin bu desteği, özel sektörün nitelik standartlarına uyması koşuluyla sağlaması, ebeveynler ve çocuklar açısından olumlu sonuçlara neden olmaktadır.

3. ÇOCUK BAKIMI

Çocuk bakımında “Ebeveyn tercihi” uygulamaları

Ebeveynlerin her ikisinin de çocuk bakımı ve çalışma konusunda kendi tercihlerine göre yaşamlarını düzenlemelerini amaçlayan “ebeveyn tercihi” (*parental choice*) politikalarının, tüm OECD ve AB ülkelerinde yaygınlaşması önemli bir hedef olarak ele alınmaktadır. Çocuk bakımı konusunda ebeveynlerin her ikisinin de sürece dahil olarak, ailelerin ihtiyaçlarına göre sunulan farklı olanaklar arasından kendilerine uygun olanı seçmesi, hem kadınların çalışma yaşamına katılımını destekleyecek, hem de çocukların iyi olma halini olumlu yönde etkileyecektir. Bu tür politikaların olmadığı ülkelerde var olan politikalardaki cinsiyetçi yaklaşımların ebeveynlerin kararlarını etkilediği bilinmektedir.

Ebeveynler için çocuk bakım seçeneklerini çoğaltmak farklı dönemlerde farklı ihtiyaçlara sahip olan anneler ve çocuklar için olumlu sonuçlara yol açmaktadır. Sadece doğumu takip eden dönemde sağlanacak bir destek yerine, çocuklu ebeveynler için sürekli, sürdürülebilir ve uzun dönemli destek sağlanması önemlidir. Çocukların bakımını evde üstlenmek isteyen ebeveynler için ne tür sosyal politikaların sunulacağı önemli bir tartışma konusudur. Evde çocuk bakımını destekleyici politikaların kadınların işgücü piyasasından kopmasına neden olabileceğine dikkat edilmelidir. En iyi uygulama, ebeveyn ve çocukların farklı ihtiyaçlarını dikkate alan *karma-destek* uygulamaları olabilir.

EÇEB Programlarının Tasarımı

EÇEB hizmetlerinin toplumsal içermeyi desteklemek konusunda barındırdığı potansiyeli gerçekleştirmek, her şeyden önce EÇEB sisteminin nasıl tasarlandığına ve nasıl finanse edildiğine bağlıdır. Yapılan araştırmalar, nitelikli EÇEB hizmetlerine evrensel

ulaşım sağlanmasının, sadece kırılğan nüfusu hedefleyen müdahalelerden daha etkin olduğunu ortaya koymaktadır. Hedefleme yöntemiyle sunulan EÇEB hizmetleri, hedef grubu doğru olarak belirlemenin zorluğundan, yararlanıcıların damgalanmasına yol açma ve eğitimin ileriki aşamalarında segregasyona sebep olma riskinden dolayı önemli sorunlar içermektedir.

EÇEB hizmetleri, aile yoksulluğu ve sosyoekonomik dezavantajı ancak kısmi olarak telafi edebilir. Yüksek nitelikli EÇEB hizmetlerinin, dezavantajlı çocuklar için uzun vadeli yararlarını artırmak için, EÇEB bütüncül bir strateji çerçevesinde, istihdam, barınma, sağlık gibi diğer politika alanlarıyla yakın olarak ilişkilendirilmelidir.

Finansman Boyutu

EÇEB'e yapılan yatırımlar, özellikle dezavantajlı çocuklara yapıldığında, en yüksek geri dönüşü sunmaktadır. Eğitimin daha sonraki aşamalarına yapılan yatırımlar ise, daha çok yüksek sosyoekonomik koşullara sahip çocuklara fayda sağlamaktadır.

EÇEB'e devam eden çocuklara yapılan birim maliyet, özellikle hizmet yüksek nitelikli ise, en az okul kadar pahalıdır. Ancak araştırmalar, yüksek nitelikli EÇEB hizmetlerinin maliyet/fayda oranını yükselttiğini göstermektedir. Diğer bir deyişle, erken çocukluğa yapılan yüksek yatırımlar, sonraki aşamalarda tasarruf sağlamaktadır. Ancak bugün AB de dahil olmak üzere pek çok ülkede erken çocukluk döneminde çocuk başına yapılan harcama diğer dönemlere göre daha düşük kalmaktadır.

Bugün AB üyesi ülkelerde EÇEB hizmetlerinin finansman modelleri çok çeşitlidir. Bu modeller, kamusal ve özel kaynaklara dayanmaktadır. Tüm Avrupa ülkeleri, 3 yaşından büyük çocuklara yönelik EÇEB hizmetlerini kamu kaynaklarından sağlamaktadır. 3 yaşı altındaki çocuklar için, genel olarak özel sektör devreye girmektedir. Bazı üye ülkeler, risk altındaki gruplara yönelik hizmetler için ek finansal destek, ek personel ve personel teşvikleri sunmaktadır.

Piyasa temelli hizmetler, kamu harcamalarını sınırlama ve ebeveynler için daha fazla seçenek ve denetim sunma potansiyeline sahiptir. Ancak bunların herkes için yüksek nitelikli hizmetlerin sunulmasını engellememesi sağlanmalıdır. Düşük gelirli aileler, mümkün olan en erken dönemde ve en düşük masrafla çocuk bakımına gereksinim duymaktadır, ancak çoğu zaman çocukları için piyasa-temelli EÇEB hizmetlerini karşılayacak ekonomik güçleri yoktur.

Çocuk bakımı hizmetlerine erişimde ailelere devletten mali destek

Birçok aile için, makul çocuk bakımı olanağının olmaması çalışma yaşamına katılım önünde ciddi bir engel oluşturmaktadır. Birçok çocuk için, akrabalar ve komşular tarafından sağlanan enformel bakım olanakları ya mevcut değil ya da sürdürülebilir değildir. Formel çocuk bakım olanaklarının eksikliği, düşük nitelikli olması ya da nitelikli olanların çok pahalı olması, aileler için çocuk bakım hizmetini almada ciddi bir sorun yaratmaktadır. Düşük gelirli aileler, maddi açıdan ulaşabilecekleri hizmetlerin çok düşük nitelikte olması ve ücretli işte çalışmazlarsa deneyimleyecekleri yoksulluk gibi iki kötü seçenek arasında kalmaktadır.

Formel çocuk bakım hizmetlerine ulaşımı arttırmak için devlet tarafından özellikle yoksul ailelere yönelik maddi destek sağlanması gerekmektedir. Özellikle dezavantajlı bölgelerde yaşayan ve özel ihtiyaçlara sahip çocukları hedefleyen bakım hizmetlerine öncelikli yatırım sağlayan politikaların geliştirilmesi gerekmektedir. Yoksul ailelerin çocuk bakım hizmetleri için desteklenmesi çocuk yoksulluğu ile mücadelede önem taşımaktadır. İrlanda ve İngiltere’de formel çocuk bakım hizmetlerinin çok pahalı olması, kimi durumlarda çalışan ebeveynlerden, özellikle de yarı-zamanlı işlerde çalışanlardan birinin, gelirin tamamının çocuk bakımına harcanmasına neden olmaktadır. İrlanda, Fransa ve İsviçre’de yaşayan tek ebeveynler için de benzer bir sorundan söz etmek mümkündür. Oysa, Kuzey Avrupa ülkelerinde ailelere çocuk bakım merkezlerine ulaşımında sağlanan maddi desteklerin yüksek olması, düşük-gelirli ailelerin bu hizmetleri ya çok düşük bir bedel karşılığında ya da bedelsiz ulaşmasını sağlamaktadır.

(i) Vergi ve destek sistemleri

Vergi ve mali destek sistemlerini kadınların iş yaşamına katılımını destekleyici şekilde yeniden düzenleme gerekliliği dikkat edilmesi gereken bir diğer önemli noktadır. Vergi ve ailelere yönelik finansal yardım sistemleri, annelerin ücretli işlerde çalışmalarını ya da yarı zamanlı işler yerine tam zamanlı işlerde çalışmalarını olumsuz yönde etkileyebilir. Örneğin, OECD ülkelerinin çoğunluğu bireyselleştirilmiş (*individualised*) vergi sistemleri uygulamaktadır. Yani, ikinci ücretli çalışan (genellikle anneler) birinci ücretli çalışana göre daha düşük vergi ödemektedir. Bu tür bir vergi sistemi kadınları ücretli çalışma konusunda teşvik etmektedir. Ancak öte yandan, neredeyse tüm OECD ülkelerinde çalışmayan eş için vergi indirimi ya da iki ebeveynin gelirin toplamına göre belirlenen aile yardımı sistemleri mevcuttur. Bu tür vergi ve yardım sistemleri genellikle ailede ikinci ücretli çalışan olan kadınların çalışmasını olumsuz etkilemektedir.

EÇEB Hizmetlerinin Niteliği

(i) Müfredat

EÇEB hizmetleri, tüm çocukların bilişsel, duygusal, sosyal ve fiziksel her türlü ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde tasarlanmalıdır. Bu ihtiyaçlar, okul çağındaki çocukların ihtiyaçlarından oldukça farklıdır. Araştırmalar, çocukların hayatlarının formasyon açısından en önemli döneminin ilk yıllar olduğunu göstermektedir. Tüm hayatlarında geçerli olacak başlıca alışkanlıklar ve davranış kalıpları bu yıllarda şekillenmektedir.

Gayret, motivasyon, diğerleriyle etkileşim gibi bilişsel olmayan becerilerin erken yaşlarda edinilmesi, gelecekteki öğrenme ve başarılı sosyal ilişkiler için yaşamsal öneme sahiptir. Dolayısıyla EÇEB müfredatı, bilişsel öğrenmenin ötesine geçmeli, sosyalizasyon ve bilişsel olmayan becerileri de içermelidir. Bu anlamda, EÇEB sisteminin 0-3 yaş ve 3 yaşından zorunlu eğitim çağına kadar ayrışmasından bağımsız olarak, bakım ve eğitimin bütünleşmesi gereklidir. EÇEB hizmetlerinden en yüksek olumlu etkinin sağlanması için, müfredatın niteliğine ve uygunluğuna odaklanmak gerekmektedir.

(ii) Personel

Personelin yeterliliği, yüksek nitelikli EÇEB için merkezi öneme sahiptir. Nitelikli personelin çekilmesi, eğitilmesi ve elde tutulması önemli bir sorundur. Çocuk bakımı ve eğitimin bütünleştirilmesinde öne çıkan eğilim, daha yüksek eğitim düzeyi, daha yüksek ücretler ve daha iyi çalışma koşulları yoluyla EÇEB hizmetlerinde çalışan personelin profesyonelleşmesidir. Ancak personel profili oldukça çeşitlidir. Halen, OECD ülkelerinde eğitimsel işleri daha yüksek nitelikli personele, bakım işlerini daha düşük nitelikli personele yaptırma eğilimi görülmektedir. Bu da, çocukların bakım ve eğitimlerinde devamlılığı bozan bir unsurdur.

Ayrıca, EÇEB personelinin görev alanında bulunan konuların ve ilgilendikleri çocukların çeşitliliği pedagojik pratikler üzerine sürekli bir düşünme sürecini ve profesyonelleşme konusuna sistemli bir yaklaşım gerektirmektedir. Oysa bugün pek çok ülkede EÇEB personeli, okul öğretmenlerine göre çok daha az oryantasyon, hizmet içi eğitim ve sürekli mesleki gelişim fırsatına sahiptir.

Personel açısından önemli bir başka unsur, EÇEB personelinin cinsiyet dağılımında denge sağlanmasıdır. Bugün hemen tüm personel kadınlardan oluşmaktadır. Çok az sayıda ülke, EÇEB hizmetleri için erkeklerin işe alınması konusunda hedefler belirlemiş ya da mesleğin cinsiyet dengesini gözetecek şekilde yeniden tasarlanması yönünde girişimlerde bulunmuştur.

(iii) Yönetişim

EÇEB hizmetlerine sistemli bir yaklaşım, eğitim, istihdam, sağlık ve sosyal politika gibi farklı politika sektörleri arasında güçlü bir işbirliği gerektirmektedir. Bu tür yaklaşımlar, hükümetlerin politikaları daha kolay ve daha etkin şekilde düzenlemesine yardımcı olmakta ve çocuklar ile aileleri için kaynakları birleştirmelerini sağlamaktadır. Bu da, ebeveynler de dahil olmak üzere tüm paydaşlar tarafından benimsenen bütüncül bir vizyon; tutarlı hedeflerle belirlenen ortak bir politika çerçevesi; ve merkezi ve yerel düzeyde iyi tanımlanmış rol ve sorumluluklar gerektirmektedir. Bu yaklaşım aynı zamanda EÇEB hizmetlerinin yerel ihtiyaçlara daha etkin cevap verebilmesini sağlamaktadır.

Bir kurumdan diğerine (örneğin okul öncesinden ilköğretime) sorunsuz geçiş sağlanması, kurumlar arasında etkin iletişime ve içerik ve standartlar açısından sürekliliğe bağlıdır. Ayrıca, sosyo-kültürel ortamların giderek artan çeşitliliği, aileden EÇEB hizmetlerine ve aynı kurumda farklı yaş gruplarına geçişi giderek önemli hale getirmektedir.

EÇEB hizmetleri için kalite kontrol mekanizmalarının, doğum ve zorunlu okula başlama yaşı arasındaki tüm süreci kapsayan, kabul edilmiş bir pedagojik çerçeveye dayalı olması gerekmektedir. Bu tür bir çerçeve, geleneksel bir müfredattan daha geniş olmalı, erken çocukluk hizmetleri için personel ihtiyaçlarını, pedagojik yönelim ve standartları ve düzenleyici çerçeveyi belirlemelidir. Aynı zamanda, çocuğun gelişiminin ebeveynler ve EÇEB personeli tarafından izlenmesi ve eğitimin ileri aşamalarına geçişinin kolaylaştırılması için amaçlanan çıktıları da belirlenmelidir.

TÜRKİYE’DE ÇALIŞMA HAYATINDA KADINLARIN YASAL HAKLARI

Anayasal düzeyde kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Anayasanın 10. Maddesinde devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. “Devletin bu maksatla alacağı tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz” ibaresiyle kadınlara yönelik pozitif ayrımcılık uygulamalarının anayasal düzeyde önünün açıldığı ortadadır. Yine anayasanın 48. Maddesinde herkesin dilediği alanda çalışma hürriyetine sahip olduğu ifade edilmektedir. Bir sonraki maddede 2001 yılında yapılan değişiklikle, “devlet çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları ve işsizleri korumak, çalışmayı desteklemek, işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak ... gibi tedbirleri alır” ifadesi eklenmiştir. Bu ifadenin kadın istihdamı açısından önemi ortadadır; devlet kadın istihdamını destekleme tedbirlerini almakla yükümlüdür.

Medeni Kanunun 192. Maddesinde eşlerden her birinin, meslek ve iş seçiminde diğerinin iznini almak zorunda olmadığı ifade edilmektedir. Ancak meslek ve iş seçiminde ve bunların yürütülmesinde evlilik birliğinin huzur ve yararının göz önünde tutulacağı belirtilmesi bu maddedeki ilk ifadenin etkisini hafifletici olarak yorumlanabilir.

İş Kanunun 5. Maddesi “işveren, biyolojik veya işin niteliğine ilişkin sebepler zorunlu kılmadıkça, bir işçiye, iş sözleşmesinin yapılmasında, şartlarının oluşturulmasında, uygulanmasında ve sona ermesinde, cinsiyet veya gebelik nedeniyle doğrudan veya dolaylı farklı işlem yapamaz. Aynı veya eşit değerde bir iş için cinsiyet nedeniyle daha düşük ücret kararlaştıramaz. İşçinin cinsiyeti nedeniyle özel koruyucu hükümlerin uygulanması, daha düşük bir ücretin uygulanmasını haklı kılmaz” ifadesi kadınların işyerinde karşılaşılabilecekleri ayrımcılık uygulamalarıyla mücadeleyi hedeflemektedir. Son cümle ise kadına yönelik koruyucu hükümlerin uygulanmasının kadının ücretinin düşmesine yol açmamasını güvence altına almaktadır.

Yine İş Kanunu’nun 18. maddesine göre; “Otuz veya daha fazla işçi çalıştıran işyerlerinde en az altı aylık kıdemi olan işçinin belirsiz süreli iş sözleşmesini fesheden işveren, işçinin yeterliliğinden veya davranışlarından ya da işletmenin, işyerinin veya işin gereklerinden kaynaklanan geçerli bir sebebe dayanmak zorundadır.” Söz konusu madde hükmünün (d) bendinde ırk, renk, cinsiyet, medeni hal, aile yükümlülükleri, hamilelik, doğum gibi nedenlerin iş sözleşmesinin feshinde geçerli neden olamayacağı hükme bağlanmıştır.

İş Kanunu’nun 74. maddesi kadın işçilerin doğumdan önce sekiz ve doğumdan sonra sekiz hafta olmak üzere toplam on altı haftalık süre için çalıştırılmamalarını esas olarak kabul eder. Çoğul gebelik halinde doğumdan önce çalıştırılmayacak sekiz haftalık süreye iki hafta süre eklenir. Sağlık durumu uygun olduğunda, doktorun onayı ile kadın işçi isterse doğumdan önceki üç haftaya kadar işyerinde çalışabilir. Bu durumda, kadın işçinin çalıştığı süreler doğum sonrası sürelere eklenir. Hamilelik süresince kadın işçiye periyodik kontroller için ücretli izin hakkı sağlanmıştır. Ayrıca yine aynı maddeyle, hekim raporu ile gerekli görüldüğü takdirde, hamile kadın işçi sağlığına uygun daha hafif işlerde çalıştırılma hakkına sahiptir. Bu halde işçinin ücretinde bir indirim yapılmaz. 2011’de 6111 sayılı Kanunla getirilen düzenleme ile ilave edilen ek cümleyle, kadın işçinin erken doğum yapması halinde ise doğumdan önce kullanamadığı çalıştırılmayacak sürelerin, doğum sonrası sürelere eklenmek suretiyle kullanılması mümkün kılınmıştır.

Yine aynı madde, kadın işçinin isteğine bağlı olarak, on altı haftalık sürenin tamamlanmasından veya çoğul gebelik halinde on sekiz haftalık süreden sonra altı aya kadar ücretsiz izin hakkı sağlamaktadır. Kadın işçilere bir yaşından küçük çocuklarını emzirmeleri için günde toplam bir buçuk saat süt izni verilir. Bu sürenin hangi saatler arasında ve kaçta bölünerek kullanılacağını işçinin kendisinin belirleme hakkı vardır.

Gebe veya Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmeliğin 9. Maddesi emziren işçinin doğumu izleyen 6 ay boyunca gece çalıştırılmasını yasaklar. Yeni doğum yapmış işçinin doğumu izleyen sekiz haftalık süre sonunda, emziren işçinin ise, 6 aylık süreden sonra gece çalışması yapmasının güvenlik ve sağlık açısından sakıncalı olduğunun hekim raporu ile belirlendiği dönem boyunca, gece çalıştırılması yasaktır. Yine aynı madde, kadın işçilerin gebe olduklarının hekim raporuyla tespitinden itibaren doğuma kadar geçen sürede gece çalışmaya zorlanamayacaklarını belirtir.

Aynı yönetmeliğin 10. Maddesi gebe, yeni doğum yapmış ve emziren işçinin günde yedi buçuk saatten fazla çalıştırılmayacağını ifade eder.

Oda ve Yurt Açma Yükümlülüğüne dair 15. Madde ise, yaşları ve medeni halleri ne olursa olsun, 100-150 kadın işçi çalıştırılan işyerlerinde, bir yaşından küçük çocukların bırakılması ve bakılması ve emziren işçilerin çocuklarını emzirmeleri için işveren tarafından çalışma yerlerinden ayrı ve işyerine en çok 250 metre uzaklıkta bir emzirme odasının kurulmasını zorunlu kılar. Yine aynı madde, yaşları ve medeni halleri ne olursa olsun, 150’den çok kadın işçi çalıştırılan işyerlerinde, 0-6 yaşındaki çocukların bırakılması ve bakılması, emziren işçilerin çocuklarını emzirmeleri için işveren tarafından, çalışma yerlerinden ayrı ve işyerine yakın bir yurdun kurulmasını zorunlu olarak ifade eder. Yurt açma yükümlülüğünde olan işverenler yurt içinde anaokulu da açmak zorundadırlar. İşverenler, ortaklaşa oda ve yurt kurabilecekleri gibi, oda ve yurt açma yükümlülüğünü, bu Yönetmelikte öngörülen nitelikleri taşıyan yurtlarla yapacakları anlaşmalarla da yerine getirebilirler.

16. Madde ise, oda ve yurtlardan kadın işçilerin çocukları ile erkek işçilerin annesi ölmüş veya velayeti babaya verilmiş çocuklarının faydalanabileceğini belirtir. Odalara 0-1, yurtlara 0-6 yaşındaki çocuklar alınır. Bu madde, çocuk bakımından asli olarak annenin sorumlu görüldüğünü, ancak annenin olmaması durumunda babaya sorumluluk verildiğini açıkça göstermektedir.

25 Mayıs 2010 tarihinde çıkarılan “Kadın İstihdamının Artırılması ve Fırsat Eşitliğinin Sağlanması” başlıklı Başbakanlık Genelgesi’nin 13. maddesinde “4857 sayılı İş Kanununun ilgili hükümleri gereği kamu ve özel iş yerlerinde kreş ve gündüz bakımevi yükümlülüğünün yerine getirilmesi sağlanacak ve denetlenecektir,” hükmüne yer verilmektedir. Söz konusu hüküm çerçevesinde kreş çalışması ile ilgili Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB) başta olmak üzere Dünya Bankası, Türkiye Kadın Girişimciler Derneği (KAGİDER), AÇEV tarafından da çalışmalar yürütülmektedir. Çalışmanın amacı, kadının istihdama katılımının önünde en büyük engel olan çocuk bakımını kolaylaştırmak olarak belirlenmektedir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından da var olan bütçe imkanlarıyla mali açıdan sürdürülebilirlik hedeflenerek çalışan annelere aylık olarak maddi kreş desteği sağlanması

konusunda çalışmalar yürütülmektedir. Aynı kapsamda, mahalle arası gündüz bakım evleri de yeniden gündeme alınmıştır. Eğitimi düşük kadınlara bir istihdam alanı olarak da düşünülen kreşlerin, hem rekabet yaratarak özel kreşlerin bedelini düşürmesi, hem de küçük ve orta ölçekli işletmelerde çalışanların veya çalışmak üzere eğitim alanların çocukları için bakım sağlaması öngörülmektedir.

Kadın istihdamını desteklemek üzere Gelir Vergisi Kanununda 2007 yılında bir değişiklik yapılmış, evlerde üretilen bazı ürünleri işyeri açmaksızın satan ev kadınları, gelir vergisinden muaf tutulmuştur.

Buna paralel bir düzenleme olarak 5510 sayılı Kanunun geçici madde 16/3'te de, gelir vergisinden muaf el sanatlarında çalışan kadınların düşük primle isteğe bağlı sigortalı olma imkanı sağlanmıştır. 2012 yılı için şartsız olarak 19 gün prim ödeyerek 30 günlük sigortalılık hakkı sağlanmıştır.

İstihdama erişimde karşılaşılan eşitsizliklerin giderilmesinde teşvik düzenlemeleri önemli işleve sahiptir. Bilindiği üzere, 5763 Sayılı Kanunla 18 yaşından büyük kadınlar ile 18-29 yaş arası gençlerin istihdamının artırılmasına yönelik teşvikler getirilmiştir. Düzenlemeye göre ilave kadın istihdamı için işveren sigorta priminin 5 yıl boyunca kademeli olarak İşsizlik Sigortası Fonu'ndan karşılanması sağlanmıştır.

13.2.2011 tarih ve 6111 Sayılı Kanunla da kadın istihdamını geliştirmeye yönelik çeşitli tedbirler alınmış, teşvikler yeniden yapılandırılmıştır. Yeni teşvikler kadınların işgücüne katılımını ve istihdamını artırmanın yanı sıra, çalışanların vasıflarını yükselterek işsizlik riskini azaltmayı, mesleki ve teknik eğitimi özendirmeyi, mesleki yeterlilik belgesine sahip işgücünün sayısını arttırmayı amaçlamıştır. Bu çerçevede 18 yaşından büyük kadınların ilave istihdam olarak işe alınması halinde 24 ila 54 ay arasında (prime esas kazançları üzerinden hesaplanan) sigorta primlerinin işveren hisselerine ait tutarı İşsizlik Sigortası Fonundan karşılanmaktadır. Kadınlar ile gençlere yönelik uygulanan sigorta prim teşviklerinin 5 puanlık prim indirimi ile aynı anda uygulanması mümkün hale getirilmiştir.

TÜRKİYE'DE ÇOCUKLARIN DURUMU VE ÇOCUĞA YÖNELİK POLİTİKALAR

2012 yılı istatistiklerine göre, Türkiye'de 0-18 yaş grubu, nüfusun yaklaşık %30'unu oluşturmaktadır. Bu kadar büyük bir çocuk nüfusu olan Türkiye'de, çocuğa odaklı sosyal politikalar yeteri kadar bütüncül değildir. Bu bütüncül bakışın eksikliğinden kaynaklanarak bazı uygulamalar sorunlara sadece geçici önlemlerle kısa vadeli çözümler getirebilmektedir. Bu durum hem ülkenin bugününü hem de geleceğini olumsuz olarak etkilemektedir. TÜİK 2009 verilerine göre, 15 yaş altı çocuk yoksulluğu oranının ise %25.8 olduğu bilinmektedir.

Türkiye'de çocukların kendilerini geliştirebilecek olanaklara sahip olarak sağlıklı bir şekilde yaşama, korunma, potansiyellerini yaşama geçirme ve geliştirme haklarına bakıldığında ciddi boyutta eksiklik ve sorunlar görülmektedir. Öncelikle Türkiye'de çocuklar çok az kamu kaynağına ulaşabilmektedir. Kişi başına düşen kamu kaynaklarının çok az bir oranı, yaklaşık olarak sadece % 6.5'i 0-6 yaş arası çocuklara ayrılmaktadır. 44 yaş üzeri nüfusa düşen kişi başı harcamanın çocuklara aktarılan harcamanın iki buçuk katı olması düşündürücüdür.³⁵

35 Dünya Bankası (2010) *Türkiye: Gelecek Nesiller İçin Fırsatların Çoğaltılması*. 48627 TR (s. 13)

Türkiye’de 2009 yılı verileri incelendiğinde, çocuklar için yapılan eğitim dışı harcamaların GSYH’ye oranının %1.31 ile sınırlı olduğu görülmektedir. Buna okulöncesi, ilk ve ortaöğretim harcamaları eklendiğinde, çocuklar için harcanan bütçe GSYH’nin %3.65’ine denk gelmektedir. 2012 yılı merkezi bütçe öngörülerine göre, Türkiye’de Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yapılan eğitim harcamalarının GSYH’deki payı sadece %2.74’tür. 2011 yılında eğitim harcamalarının GSYH’ye oranı %4 olarak gerçekleşmiştir.³⁶ Bu oran OECD ülkeleri ile karşılaştırıldığında tümünün gerisinde yer almaktadır. Ayrıca Türkiye, Arjantin, Filipinler, Jamaika ve Hindistan gibi ülkelerin de gerisindedir.³⁷

Okullaşma oranlarına bakıldığında ise, 2011-2012 öğretim yılında net okullaşma oranlarının ilköğretimde %98.67, ortaöğretimde % 67.37, yüksek öğretimde ise %35.51 olduğu görülmektedir. MEB verilerine göre, 2011-2012 öğretim yılında okul öncesi eğitimde okullaşma oranı, 3-5 yaş grubundaki çocuklar için %30.87, 4-5 yaş grubu için ise % 44.04’tür.³⁸ 5 yaşındaki çocukların ise % 65.69’u okulöncesi eğitime devam etmektedir. Bu oran, özellikle son yıllarda okul öncesi eğitimin önemini vurgulayan çeşitli kampanyalar ve uygulamalar yoluyla önemli ölçüde artış göstermiştir.

Erken çocukluk gelişiminin bir bileşeni olarak okulöncesi eğitim çocuğun önünde yapısal engellerin aşılmasında en önemli araçlardan biridir. Türkiye’de 5-6 yaş grubundaki çocukların okul öncesi eğitime devam etmesinde son yıllarda önemli adımlar atılmış olmasına rağmen, ülke genelinde tüm çocukların bu hizmete erişiminin sağlanması gerekmektedir. Türkiye’de kamu ve sivil toplum kanalları tarafından çeşitli erken çocukluk gelişim programları uygulanmaktadır. AÇEV’in desteklediği “7 Çok Geç” kampanyası gibi kamuoyu bilinçlendirme girişimleri erken çocukluk eğitimi konusunda ebeveynlerin farkındalıklarının artmasına ve kamu kaynaklarının seferber edilmesine katkıda bulunmuştur. Mevcut ilköğretim okullarında okul öncesi sınıf kapasitesini arttırmak gerekmektedir. Yerel kaynaklarla finanse edilen bu hizmetler özel kullanıcı ücretlerinin katkısını da almaktadır. Ne var ki, özellikle yoksul aileler için özel kullanıcı ücretleri ağır bir maliyet oluşturmaktadır. Dünya Bankası, Türkiye’de çocuk bakımı maliyetinin ayda ortalama 600 TL olduğunu ortaya koymuştur. İstanbul’da bu oranın ayda 2.000-2.500 TL’ye kadar çıktığı, bazı başka bölgelerde ise 150 TL civarında kaldığı bilinmektedir.³⁹ Dolayısıyla aileler için çocuk bakımı maliyetleri arasında büyük bir uçurum bulunmaktadır. Bu hizmetler ulusal bir bütçe ve program kapsamında ele alınarak, en azından maliyetin bir bölümünün devlet tarafından karşılanması sağlanmalıdır. Türkiye GSYİH’sının yaklaşık %0.5’ini 0-6 yaş grubu için harcamaktadır, bu oran OECD ülkeleri için belirlenen uluslararası Erken Çocukluk Gelişimi ölçütlerinin oldukça altındadır.

5-6 yaş grubundaki çocukların %1’inden azı özel merkezlerden yararlanmıştır. 4-6 yaş arasındaki toplam kayıtlı çocukların sadece yaklaşık %6’sı özel okullarda kayıtlıdır.⁴⁰ Özel kreş ve okul öncesi eğitim hizmet sağlayıcılarının sayısı oldukça azdır. Kreşlere ve anaokullarına yönelik mevcut düzenleyici çerçeve kapsamında altyapı kalitesine

36 Öz, S. (2012) *Türkiye’de Eğitim Harcamaları ve Eğitim Reformu*. Koç Üniversitesi.

37 A.g.e.

38 Milli Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim 2011-2012. Milli Eğitim Bakanlığı, Resmi İstatistik Programı.

39 Dünya Bankası (2010), *Türkiye: Gelecek Nesiller İçin Fırsatların Çoğaltılması: “Yaşam Fırsatları” Konulu Rapor*. Rapor No: 48627-TR, Şubat 2010.

40 A.g.e.

önem verilmelidir. Yani çocuklar için açık oyun alanlarının, uyuma odalarının ve revirin olduğu anaokulları yapılmalıdır. Ayrıca kreş ve anaokullarındaki tüm mekanlar çocukların ihtiyaçları ve güvenliğini dikkate alarak düzenlenmelidir (çocukların boyuna uygun lavabolar, masalar vb.). Bu konuda, 08 Ekim 1996 tarih ve 22781 sayılı resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Özel Kreş ve Gündüz Bakımevleri ile Özel Çocuk Kulüpleri Kuruluş ve İşleyiş Esasları Hakkında Yönetmelik'e göre söz konusu kuruluşlar çocukların sağlıklı bir ortamda bakım ve eğitimlerinin sağlanmasını hedefleyen standartları sağlamakla yükümlüdürler. Bu konularda çalışan personelin eğitim standartları ve çalışma koşullarına dikkat edilmelidir. Nitelikli personel ile nitelikli altyapının sağlanması, sağlıklı toplumun temel taşı olan eğitim için çok önemlidir.

Sosyo-ekonomik yönden gelişmiş bölgelerde ve büyük yerleşim birimlerinde daha çok kamu ağırlıklı olan okul öncesi, anaokulu ve kreş seçenekleri, kamu ve özel sektör tarafından birlikte sağlanmaktadır. Bu hizmetler en çok ihtiyaç duyan dar gelirli ailelerce kullanılamamaktadır. Benzer eşitsizlikler, kent-kır ayrımında da ortaya çıkmaktadır. Okul öncesi eğitimde okullaşma oranları varlıklı illerde daha yüksektir.

Okul öncesi eğitimin zorunlu eğitim kapsamında olmaması nedeniyle MEB'e bağlı anaokulları ve anasınıfları giderlerini karşılayabilmek için ailelerden 50-200 TL arasında değişen aylık ücretler alınmasına sebep olmaktadır.⁴¹ Okul öncesi eğitimin ücretli olması en fazla ihtiyaç duyan kesimlerin bu hizmetten yararlanmasını engellemekte ve bu durum da toplumda fırsat eşitliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Milli Eğitim Bakanlığı ve AÇEV'in 2006-2008 yılları arasında yürüttüğü "Okul Öncesi Eğitimde Beslenme Projesi" kapsamında; 21 ilde Milli Eğitim Müdürlükleri ile birlikte ihtiyaçlar doğrultusunda tespit edilen okullardaki ana sınıflarında 45,000 çocuğa beslenme desteği verilmiş ve ailelerden ücret alınmamıştır. Bu illerde okul öncesi eğitime katılımda ortalama olarak %17,8 oranında artış olduğu görülmüş, bu artış bazı illerde %60 oranlarına yükselmiştir.

MEB'in UNICEF ve Avrupa Birliği desteğiyle 2009 yılından bu yana yürüttüğü 16,8 milyon € bütçeli ve 36 aylık "Okul Öncesi Eğitimin Güçlendirilmesi Projesi", özellikle dezavantajlı bölgelerde, farklı koşul ve ihtiyaçlara sahip ailelerin çocuklarının erişebileceği, alternatif okulöncesi eğitim modelleri oluşturmayı hedeflemektedir. Aynı zamanda 1995 yılından itibaren Hayatboyu Öğrenme Genel Müdürlüğü ile AÇEV işbirliğinde uygulanan Anne Çocuk Eğitim Programı, annelerin eğitim almasını sağlayarak "ev-merkezli" bir okulöncesi eğitim programını başarıyla hayata geçirmiş 400.000 anne ve çocuk ikilisinin eğitim almasını gerçekleştirmiştir.

Öte yandan altı çizilmesi gereken bir başka nokta, toplumsal cinsiyet ve sınıfsal konumun, çocuğun eğitime erişimi, devam etmeyi ve tamamlamayı doğrudan etkilemekte olduğudur. Anaokulu ve kreş gibi olanaklara yoksullara kıyasla zengin ailelerin çocukları ulaşabilmektedir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, özel kreşlerde %5 kontenjanı ihtiyacı olan ailelere ücretsiz olarak sunmaktadır. Ancak mevcut durumda bunun sadece %2'si kullanılmaktadır. Bu hizmet tüm bölge ve illerde yeterli olarak tanıtılmadığı ve yurttaşlar tarafından bilinmediğinden dolayı, küçük şehirlerde bu kontenjandan yararlananların sayısı çok sınırlı kalmaktadır. AÇEV ve UNICEF'in "Benim Ailem" Programı vb. tüm aile eğitim programları altı yaş altındaki çocukların sadece %3.5'ine ulaşmaktadır.

---

41 A.g.e.

Bugün Türkiye’de her çocuk eşit olarak eğitime ulaşma, devam ettirme ve tamamlama fırsatına sahip değildir. Kız çocuklar eğitim olanaklarından erkek yaşlılarına oranla daha az yararlanabilmektedir. Kız çocukların eğitime ulaşamaması ve/veya devam ettirememelerinin önünde sadece ekonomik değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel etkenler de vardır. Özellikle kırsal kesimdeki kız çocukların ekonomik nedenlerle okula gitmemeleri sorunu büyük ölçüde çözülmüştür; bununla birlikte okula geç başlama, devamlılık ve 11-13 yaş grubundan kız çocukların (6-8 sınıflar) okuldan ayrılmaları gibi sorunlar sürmektedir. Erkek ve kız çocukların eğitime erişim durumlarını ölçmede kullanılan toplumsal cinsiyet paritesi endeksi (CPE) üç eğitim kademesine uygulandığında cinsiyetler arası farkların yukarıya çıktıkça büyüdüğü görülmektedir.

Dünya Bankasının 2010 tarihli “Türkiye: Gelecek Nesiller için Fırsatların Çoğaltılması”⁴² başlıklı raporunda da değinildiği gibi, çocuğun doğum yeri, anne-babanın eğitim durumu, birinci dil ve kardeş sayısı, yaşam fırsatlarına ulaşmasında belirleyici olmaktadır. Ulaşılan eğitim hizmetlerinin yetersizliği ve kalitesinin düşüklüğü bir diğer önemli toplumsal sorundur. Çocuklar okula devam etseler dahi düşük seviyede eğitim olanaklarına ulaşabilmektedirler. Ayrıca katkı paylarına bağlı bir eğitim sistemi düşük katkı paylarının alındığı dar gelirli semt okullarında en temel altyapı ve temizliğin bile sağlanmamasına yol açmaktadır. Fiziksel çevre açısından sağlıklı okullarda, yetersiz eğitim personeliyle, kalabalık sınıflarda eğitime devam eden çocuklar PISA (Uluslararası Öğrenci Yetiştirme Programı) gibi uluslararası sınavlarda çok başarısız olmaktadır. Türkiye PISA 2009 yılı sıralamalarında 65 ülke arasında fen bilim ve matematik yeterliliği alanlarında 43., okuma yeterliliği alanında ise 41. sırada yer almaktadır.

Bunun yanı sıra, çocuklar hem eğitimlerinin ilerleyen aşamalarında hem de mesleki yaşamlarında kendileri için gerekli olan bilgi ve becerileri kazanmadan diploma sahibi olabilmektedirler. Bu çocukların büyük bir bölümü kaliteli sağlık ve eğitim hizmetlerine ulaşamadıkları için çoğunlukla yoksulluk döngüsü içinde kalmaktadırlar. Mevcut yapısı ile eğitim sistemi sosyal hareketliliği kısıtlamakta ve tüm çocuklar için fırsat eşitliği yaratmamakta, hatta aksine eşitsizliği üretmektedir.

Çocuk işçiliği bir diğer önemli toplumsal konudur. İş Kanunu 15 yaşın altında çocukların çalıştırılmasını yasaklamaktadır, ancak yürütmeye aksaklıklar mevcuttur. Son yıllarda önemli adımlar atılmış olmasına rağmen, kırdaki tarımsal faaliyetlerde bulunan çocuklar ve kentte sokakta çalışan çocukların sayısı halen oldukça yüksektir. Halen çok sayıda çocuk, ailelerine ekonomik destek sağlamak veya evdeki yoksulluğun getirdiği sıkıntılı yaşamdan kurtulmak için sokaklara yönelmektedir. Bu çocukların suistimal ve sömürüye maruz kalma riskleri sorumlu bir yetişkinin bakımı ve yönlendiriciliği olmadıkça iki kat artmaktadır. Çocuk işçiler çoğu zaman okulu bıraktıklarından ya da okula hiç kaydolmadıklarından dolayı gelecekte de durumlarını iyileştirme olanakları çok azdır. Çocuk işçilerin çok büyük bir çoğunluğu yoksulluk döngüsünün içinde kalmaktadır.

Özel ihtiyaçları olan ve fiziksel, zihinsel, görme ve işitme engelli çocuklar için sosyal politika alanında yetersizlikler görülmektedir. Engelli çocukların ve ailelerinin danışabilecekleri, bakımlarında destek ve özel eğitim alabilecekleri kurumların kapasiteleri ve standartlaşma düzeyi sınırlıdır. Ayrıca okulların engelli çocuklar için

⁴² Dünya Bankası (2010), *Türkiye: Gelecek Nesiller İçin Fırsatların Çoğaltılması: “Yaşam Fırsatları” Konulu Rapor*. Rapor No: 48627-TR, Şubat 2010.

kontenjanları yetersizdir. 2011-2012 öğretim yılında örgün ve yaygın eğitim kurumları olmak üzere toplam 1.037 özel eğitim kurumu bulunmaktadır.⁴³ En son 2002 yılında yapılan Engelliler Araştırması'na göre Türkiye'deki 8.5 milyon engellinin sadece %26'sının okuma yazma bilmesi, engellilerin eğitime ulaşmalarındaki zorlukların bir göstergesidir. Üstün özellikler gösteren çocukların yararlanabilecekleri kurumsal destek daha da sınırlıdır. Çocukların ruh sağlığına ilişkin yeterli hizmet verilmemektedir. Özellikle kırdaki bu tür hizmetler neredeyse hiç sunulmamaktadır. Mevcut sağlık kurumları, rehabilitasyon ve danışmanlık merkezlerinde çocuklar üzerine uzmanlaşmış nitelikli personel ve altyapı sıkıntısı çekilmektedir.

Yoksullukla mücadele anlamında, çocuğun iyi olma haline de etkileri bulunan önemli bir uygulama Şartlı Nakit Transferi (ŞNT) programıdır. Türkiye'de ŞNT programı, 2001 yılında Dünya Bankası kredisi kullanılarak uygulanan Sosyal Riski Azaltma Projesinin (SRAP) bir bileşeni olarak uygulanmaya başlanmıştır. ŞNT programı 2002 yılında 6 ilde pilot olarak uygulanmış, 2004 yılından itibaren kademeli olarak yaygınlaştırılmıştır. 2007 yılı Mart ayında SRAP'ın sonlanmasıyla birlikte ŞNT ödemeleri Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu kaynaklarıyla yapılmaktadır. ŞNT programı yararlanıcı sayısı ve ayrılan kaynak itibarıyla Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na bağlanan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü'nün (SYDGM) en kapsamlı yardım programlarının başında gelmektedir. ŞNT yoksul ailelere nakit transferi desteğiyle bu ailelerin eğitim çağındaki çocuklarının eğitimini, 0-6 yaş grubundaki çocuklarının ise sağlık kontrollerini tamamlamalarını teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca anne adaylarının düzenli olarak kontrollerini yaptırarak hastanede doğum yapmalarını da teşvik etmek programın bir diğer amacıdır. Eğitim, sağlık ve gebelik döneminde destek gibi konularda teşviği amaçlayan bu program yoksul ailelerin olumlu davranış değişikliklerini sosyal yardımın sağlanması için gerekli koşul olarak görmektedir. ŞNT üzerine etki analizi çalışması tamamlanmış, ancak sonuçları henüz kamuoyuyla paylaşılmamıştır.

IV. TÜRKİYE'YE UYGULANABİLİR İYİ ÖRNEKLER

ÇOCUK BAKIMI KONUSUNDA İYİ ÖRNEKLER

OECD

Çocukların gelişimini etkileyen en önemli faktörlerden biri, erken çocukluk eğitimi ve bakım hizmetlerinin kalitesidir. Genellikle daha nitelikli hizmetleri finanse edebilen yüksek gelirli aileler olumlu çıktıları deneyimlerken, daha yoksul aileler ise olumsuz çıktılarına sahip olmaktadır. Bu gerçek, tüm çocuklar için yüksek nitelikli hizmetlerin sağlanmasının önemini ortaya koymaktadır. Bu anlamda, uluslararası alanda uygulanabilecek ve OECD ülkelerinde (benzer ekonomik gelişim düzeyinde olan ülkelerde) test edilecek on gösterge belirlenmiştir:

1. Etkin ebeveyn izni (özellikle babalar için ayrılmış ebeveyn izni süresi içeren)
2. Dezavantajlı sosyoekonomik koşullara sahip olan çocuklara öncelik veren bir Ulusal Plan

⁴³ Milli Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim 2010-2011. Milli Eğitim Bakanlığı, Resmi İstatistik Programı.

3. Üç yaşından küçük çocukların en az %25'i için devlet tarafından finanse edilen ve düzenlenen çocuk bakımı hizmetleri (AB Barselona hedeflerinden düşük)
4. Dört yaşındaki çocukların en az %80'ini kapsayan ve kamu tarafından finanse edilen ve değerlendirilen erken eğitim hizmetleri (haftada en az 15 saat)
5. 0-3 yaş arasındaki çocuklar için sunulan bakım hizmetlerinde çalışan personel için asgari uygun eğitim düzeyi
6. 3-6 yaş arasındaki çocuklara yönelik hizmetlerde çalışan personel için daha yüksek uygun eğitim düzeyi
7. 4-5 yaş arasındaki okul öncesi çocukların eğitimli personele (eğitmen ve asistanlar) oranının 15'e 1'den daha yüksek olmaması ve grup büyüklüğünün 24'ü geçmemesi
8. Erken çocukluk eğitimi ve bakımı (0-6 yaş çocukları) için kamu harcamaları
9. %10'un altında çocuk yoksulluğu
10. Temel hizmetlerin sağlanması

Avrupa Birliği

Bugüne kadar AB düzeyinde eylemlerin büyük bölümünün odak noktası, ebeveynlerin, özellikle de annelerin, işgücüne katılımını desteklemek amacıyla, çocuk bakımını ve okul öncesi eğitimi niceliksel olarak artırmak olmuştur. 2002 Barselona Zirvesi'nde üye devletler, 2010 yılından itibaren, 3 yaşından okula başlama yaşına kadar olan çocukların en az %90'ının, 3 yaş altı çocukların da en az %33'ünün resmi çocuk bakımı düzenlemeleri içinde yer alması hedefini benimsemiştir. Bu konuda ilerleme her ülkede aynı düzeyde olmamıştır.

2009 yılında, üye devletlerin Eğitim Bakanları, 2020 yılında 4 yaşından zorunlu eğitim çağına kadar olan çocukların %95'inin EÇEB'e devam etmesini öngören yeni bir hedef belirlemiştir. Bugün AB ortalaması %92.3 olup, ülkelerin önemli bir kısmı bu ortalamanın belirgin şekilde altında kalmaktadır. Dolayısıyla, okul öncesi eğitimin kapsamının genişletilmesi önemli bir gereksinim olarak öne çıkmaktadır.

Ancak bir diğer önemli sorun, EÇEB'in niteliğidir. Dolayısıyla üye ülkeler geçtiğimiz yıllarda EÇEB'in niteliğini artırmaya yönelik olarak AB nezdinde işbirliğini artırma isteklerini dile getirmişlerdir. 2006'da Bakanlar, EÇEB'in özellikle dezavantajlı çocuklar için yaşam boyu öğrenme döngüsünde en yüksek getirileri sağlayacağının altını çizmiştir. 2008'de AB düzeyinde, erişilebilir ve yüksek nitelikli okul öncesi eğitimi de içeren okul politikalarının eşgüdümü için bir dizi öncelik belirlenmiştir. 2009'da, 2020'ye kadar eğitim alanında işbirliği sağlamak için stratejik bir çerçeve belirlenmiştir. Bu amaçla, en etkin müfredatın oluşturulması, personel becerilerinin geliştirilmesi ve bu hizmetlerin sunumu için yönetim düzenlemelerinin yapılması öngörülmüştür.

Hollanda

2005'ten bu yana, Hollanda'da çocuk bakımı konusundaki yasal düzenlemeler, 'çocuk bakımı merkezleri ve çocuk bakıcılarının çocuklar için sağlıklı ve teşvik edici bir ortam oluşturmaları' ilkesini benimsemiştir.⁴⁴ Kanun, aynı zamanda çocuk bakımı hizmeti sunanların nitelikli hizmet sunumunda en önemli hedeflerinin çocuğun duygusal refahının, kişisel ve sosyal yetilerinin, ortak değerler, kurallar ve standartları öğrenmelerinin desteklenmesi olduğunu belirtmektedir.

1996'da Hollanda Gençlik Enstitüsü iyi olma hali (*well-being*) üzerine bir proje başlatmış, o zamandan beri çocuk bakımında çocukların iyi olma halini ölçmek ve değerlendirmek için yaygın olarak kullanan bir araç geliştirilmiştir.

Önemli olan bir başka nokta, hizmetlerin farklı kesimlerden çocuklar ve aileleri için erişilebilir olması ve erkeklerin çocuk bakıcısı rolünün geliştirilmesi gereğidir.

İsveç

İsveç'te bugün 1-12 yaş arasındaki çocukların büyük çoğunluğu, okul öncesi, aile günlük bakım evleri ya da boş zaman merkezlerinde, kamu tarafından finanse edilen çocuk bakım hizmetlerinden yararlanmaktadır. Ulusal çocuk bakımı programının, yasalara da uygun şekilde "tam-kapsamlı" olacak şekilde yaygınlaştığı söylenebilir.⁴⁵ EÇEB hizmetlerinin okul öncesi tüm çocukları kapsamasının sonucu olarak, okul çağındaki çocukların bakımı için duyulan gereksinim de hızla artmıştır. Geçtiğimiz on yılda, kamu tarafından sağlanan boş zaman merkezlerinde (public leisure-time centres) okul saatleri dışında zaman geçiren 6-12 yaş çocuklarının oranı hızla artmaktadır.

Ancak bu "tam-kapsamlı" uygulamanın tanımı, çocuk haklarından ziyade, ebeveynlerin çalışma ya da okuma haklarıyla ilişkilendirilmiştir. İsveç'teki EÇEB sistemi, genel bir aile destek sisteminin bir parçası ve kadın-erkek eşitliğinin ön koşuludur. Dolayısıyla işgücü piyasasının gereksinimlerine uyarlanmış bir sistemdir.

Bu konudaki yetkinin Sağlık ve Sosyal İşler Bakanlığı'ndan Eğitim ve Bilim Bakanlığı'na devredilmesi ise, EÇEB'in eğitim vurgusunun öne çıkarılması ve çocuk bakımı ve eğitim sistemlerinin bütünleşmesi yönünde bir adımdır. Bugün kamu tarafından sağlanan çocuk bakımı hizmetleri, eğitim sisteminin parçasıdır.

İsveç'te bugün 6 yaşından küçük çocuğu olan kadınların işgücüne katılım oranının %76.6 olduğu düşünüldüğünde, kamu tarafından sağlanan çocuk bakım hizmetlerinin kapsamı daha iyi anlaşılabilir. 3 yaşından küçük çocuğu olan kadınların ise, %44'ü tam zamanlı, %36.2'si ise yarı-zamanlı işlerde çalışmaktadır.

İsveç'te çocuk yoksulluğu oranı %4.2'dir. Bu oran halen OECD standartlarına göre düşük olmakla birlikte, geçtiğimiz yıllarda %50 oranında artmıştır. Zorunlu okula başlama yaşının 7 olduğu ülkede, EÇEB hizmetlerine ayrılan kamu kaynakları, 2004 verilerine göre GSYH'nin %2'sine yakındır. EÇEB hizmetlerine devam eden çocuk

⁴⁴ Sandy Ruxton (2011) *Child Well Being and Quality Of Childcare*. Synthesis Report, European Alliance for Families Best practice Workshop 30th June 2011, European Commission.

⁴⁵ OECD (1999), *Early Childhood Education and Care Policy in Sweden*. Background Report prepared for the OECD Thematic Review of Early Childhood Education and Care Policy.

başına harcama, Danimarka'dan sonra ikinci yüksek oran olup, 2004'te 12.097 dolardır. Veliler, okul öncesi masrafların %9'unu karşılamakta, bu da ortalama gelirin %2'sine denk gelmektedir.⁴⁶

Hukuk önünde, 1-12 yaş arasındaki tüm çocukların okul öncesi eğitim hakkı bulunmaktadır. Yasal olarak, çocuklar dört yaşından itibaren okul öncesi 3 saatlik sabah hizmetinden ücretsiz olarak yararlanma hakkına sahiptir (eğer çocuğun özel ihtiyaçları varsa 3 yaşından itibaren).⁴⁷ Başlıca hizmet tipleri arasında en önemlileri, okul öncesi, boş zaman merkezleri (*leisure-time centres*), açık okul öncesi (*open pre-school*), aile günlük bakım evleri (*family day care homes*) ve ana sınıfları (*pre-school class*) olarak sıralanabilir. Okul öncesi, 1-6 yaş arasındaki çocuklara tam-zamanlı bakım sağlamakta olup, yıl boyunca açıktır. Günlük çalışma saatleri, çalışan ebeveynlerin ihtiyaçlarına göre ayarlanmaktadır. Boş zaman merkezleri, 6-12 yaş arasındaki çocuklar için yarı-zamanlı etkinlikler sunmaktadır. Açık okul öncesi ise çocuklar için yarı zamanlı etkinlikler sunmaktadır. Çocuklarına evde bakan ebeveynler ve aile günlük bakım sağlayıcılarına yönelik hizmetler sunmaktadırlar. Aile günlük bakım evleri, okul öncesi çağındaki çocuklar için tam-zamanlı bakım sunmaktadır. 6-7 yaş çocuklarına yönelik ana sınıfı uygulaması ise özellikle ilköğretime geçişi kolaylaştırmayı amaçlamaktadır.

Danimarka

Danimarka'da da etkin EÇEB hizmetlerinin gelişimi doğrudan kadının işgücüne katılımının artmasıyla ve bunu kolaylaştırma amacıyla ilişkilidir. Danimarka'da EÇEB hizmetleri, genel olarak zorunlu eğitime başlama yaşının altındaki (0-5/6 yaş grubu) çocuklara yönelik hizmetler içermektedir. Bu yaş grubundaki çocuklar için EÇEB hizmetleri, günlük bakım hizmetleri, isteğe bağlı anasınıfı uygulamaları ve okul-temelli boş-zaman olanakları olarak sıralanabilir. Danimarka'da, temel eğitimin ilk yıllarına devam eden çocuklar için özel hizmetler de bulunmaktadır.

Sosyal Hizmetler Kanunu'na göre, EÇEB hizmetlerinin temel sorumluluğu, Sosyal İşler Bakanlığı'na aittir. Eğitim Bakanlığı ise ilk ve orta eğitim ile çocuk pedagogları ve okul öğretmenlerinin eğitiminde sorumludur. Sosyal Hizmetler Kanunu altında yer alan EÇEB hizmetlerinin amacı, ebeveynlerle birlikte hareket ederek, çocukların gelişimini, iyi olma halini ve bağımsızlığını güçlendirmektir. Günlük bakım merkezlerinin bunlara ek olarak eğitimsel, sosyal ve bakıma yönelik olmak üzere üç önemli amacı bulunmaktadır.

Hükümet Çocuk Komitesi ve Bakanlıklar Arası Çocuk Komitesi, 1987'de kurulmuştur. Komiteler, çocuklar ve aileleri üzerinde doğrudan etkisi bulunan konularda çalışan 15 Bakanlık arasında sektörler-arası işbirliğini güçlendirmek amacındadır. Hükümetin Çocuk Komitesi'nin amacı, çocuklara ve ailelere yönelik teşvikler arasında uyum sağlamak ile çocuk ve gençlerin yaşam standartlarını iyileştirecek sektörler arası önlemler geliştirmek olarak sıralanabilir.

46 OECD (2006), Starting Strong II, Early Childhood Education and Care, <http://www.oecd.org/news-room/37425999.pdf>

47 A.g.e.

Fransa

Fransa'da geleneksel çocuk bakımı olanakları, kreşler (en fazla 60 kişilik); çocuk bakıcıları (bakıcı başına en fazla 4 çocuk – okul öncesi veya sonrası bakım için 6); 2-3 yaş arası çocuklar için okul öncesi (en fazla 24 kişilik); ve aile günlük bakım merkezlerinden ('aile kreşleri') (en fazla 100 kişilik) oluşmaktadır. Aile günlük bakım merkezleri, çocuk bakıcılarını doğrudan istihdam etmekte; çocuklara bakıcının evinde bakılmaktadır. Ancak çocukların haftada bir ya da iki kez merkezde ortak etkinliklere katılması sağlanmaktadır.

Daha yenilikçi çözümler arasında, 'mikro-anaokulları' (*micro-nurseries*) (en fazla 10 kişilik) ve 'çocuk bakıcısı evleri' (*childminder house*) (4 çocuk bakıcısının her biri en fazla 4 çocuğa bakıyor) bulunmaktadır. Mikro-anaokulları, geleneksel kreşlere göre daha küçük birimler olup, özel olarak yenilenmiş binaları bulunmaktadır. Bunlar, özellikle kırsal alanlara uygun birimler olarak görülmektedir. Çocuk bakıcısı evleri uygulaması ise, 2010'da başlamıştır. Uygulama, evlerinin dışında birlikte çalışan bir grup çocuk bakıcısından oluşmaktadır. Bu bakıcılar, genellikle belediye tarafından kendilerine tahsis edilmiş tesislerde çalışmaktadır. Her çocuk bakıcısı, baktığı çocuğun ailesi tarafından istihdam edilmektedir. Bu çözüm de kırsal alanlara uyarlanabilecek uygun bir çözüm olarak görülmektedir.

Sektöre yönelik düzenlemeler, kolektif merkezlerde önemli bir kalite unsuru oluşturmaktadır. Bu düzenlemeler, EÇEB standartları (çocuğun sağlığı, güvenliği, iyi olma hali ve gelişimi; iş ve aile hayatının dengelenmesi vs.); her birimin kapasitesi (birim başına en fazla 60 kişilik yer); bina düzenlemeleri; yetişkin/çocuk oranları (5 bebeğe bir yetişkin, 3 yaş altı 8 çocuğa bir yetişkin, 3-6 yaş arasında 15 çocuğa bir yetişkin); ve personel ve yöneticilerin kalifikasyonları gibi konuları içermektedir. Tüm bu tesislerde nitelikli ilgili iki belgenin hazırlanması da zorunludur: 'Performans geliştirme projesi' ve 'iç düzenlemeler'.

Gelecek için planlar arasında:

- Çocuğun iyi olma hali kavramı üzerinde çalışmak
- Yoksullukla mücadele (asgari düzeyde sosyal yardım alan kişiler için çocuk bakım hizmetleri nasıl iyileştirilebilir?)
- 2011 ve 2012'de yenilikçi çözümlerin değerlendirmesi
- Erken çocukluk sektörü için bir ulusal plan hazırlanması bulunmaktadır.

Fransa'da üç yaşın altındaki çocukların %63'üne ebeveynlerinden biri, genellikle anneleri, tarafından bakılmaktadır. Bir diğer uygulama da "*maternal assistants*" uygulamasıdır. Fransa'da kısa bir eğitim ve sertifika alan kadınlar evlerinde 1-4 arası çocuğa bakabilmektedir. 2012 yılında üç yaş altı 100 çocuktan 18'i bu şekilde bakım hizmeti almaktadır. Devletin sunduğu gündüz bakım hizmeti daha pahalı olduğu için (ayda yaklaşık 1200 Avro) bu hizmeti üç yaş altı 100 çocuktan 10'u almaktadır. Fransız hükümeti ebeveynleri çocuk bakım hizmetleri için yaptıkları harcamalarda vergi indirimine giderek de maddi olarak desteklemektedir.

İngiltere

İngiltere’de çocuk bakım hizmetlerinin çeşitliliği ebeveynlerin farklı isteklerine duyarlı olmak amacıyla ön planda tutulmaktadır. Çocukların farklı yaşlardaki özel ihtiyaçları göz önüne alınarak düzenlenen EÇEB hizmetleri 0-5, 6-11 ve 12-16 yaşları için farklı gruplara ayrılmıştır. Ebeveynlere sunulan farklı EÇEB opsiyonlarına ilişkin danışmanlık hizmetleri sağlanmaktadır. Ebeveynler çalışma saatlerini, bütçelerini ve çocuklarına nerede ve kaç çocukla bakım hizmeti aldirmek istediklerini göz önüne alarak bu opsiyonlar içinden seçim yapabilmektedir.

0-5 yaş arası çocuklar için opsiyonlar üç-dört yaş için ücretsiz erken eğitim olanakları, Güvenli Başlangıç Çocuk Merkezleri (*Sure Start Children’s Center*), ana okulu ve sınıfı, okul öncesi eğitim ve oyun grupları, gündüz bakım evleri, çocuk bakıcısı (*childminders*) ve kendi evlerinde çocuklara bakım sağlama şeklinde özetlenebilir. Çocuklar üç ve dört yaşlarında yılın 38 haftası haftada 15 saat EÇEB olanaklarına ücretsiz olarak erişebilirler. Bu ücretsiz hizmeti farklı opsiyonları seçerek tamamlayabilirler.

Özellikle Güvenli Başlangıç Çocuk Merkezleri’nin işlevi çocuklar için çok önemlidir. Çalışan ebeveynlerin çocukları doğumdan itibaren bu merkezlerin hizmetlerinden faydalanabilir. Bu merkezler tüm gün bakımın yanı sıra, sağlık ve aile desteği, ebeveyn danışmanlığı ile eğitim ve mesleki danışmanlık hizmetleri sağlayarak sadece yeni doğana değil ailesine bütüncül yaşam desteği sunmaktadır.

5-11 yaşları arasındaki çocukların özel ihtiyaçlarına yönelik hizmetler ise okul öncesi ve sonrası saatleri kapsayan bakım ve aktivite hizmetleri (*extended service through shools*) olarak sunulmaktadır. Bu hizmetler okul sonrası kulüpler, kahvaltı kulüpleri, hafta sonu ve oyun kulüpleri, bakıcının çocuğu okula bırakıp, okuldan aldığı ve kendi evinde bakım sağladığı hizmetler ve çocuğun evinde bakım veren bakıcılar şeklinde özetlenebilir.

11-16 yaşları arasındaki çocuklara sunulan hizmetler ise çocuğun okul dışı zamanlarda bilişsel ve duygusal gelişimini hobiler ve aktivitelere katılım yoluyla artırmayı hedeflemektedir. Yine okul öncesi ve sonrası saatleri kapsayan bakım ve aktivite hizmetleri (*extended service through shools*), kahvaltı kulüpleri, okul sonrası/hafta sonu bakım, tatil ve oyun kulüpleri ve bakıcı hizmetleri ile bu yaş grubunun ihtiyaçlarını karşılamak amaçlanmaktadır.

Bu hizmetlerin çoğu ücretsiz olup, ücretli olanlar için ise aileler düşük bir katkı payı ödemektedir.

Slovakya

Slovakya’da 2 yaşından zorunlu okula başlama yaşına kadar çocukların devam ettiği ana okulları, 1990’lardan bu yana sistemli olarak geliştirilmiştir. Sorumlu aktörlerin çoğalmasının (devlet, kilise, özel sektör) yanında, başlama yaşı 2 yaşındakileri içerecek şekilde düşürülmüştür. Belediyeler bu konuda en önemli aktörler haline gelmiştir. Ancak sistemin bütünü, ulusal standartların belirlenmesi, eğitim süreçlerinin gözetim ve kontrolünden sorumlu olan Eğitim Bakanlığı’nın denetimi altındadır. 2008’den bu yana

anaokulları ilkokul öncesi eğitim sağlayan 'okul' kategorisinde değerlendirilmektedir. Okul başlamadan bir yıl öncesi için ücret alınmamaktadır. 1990'lardan bu yana, ebeveyn işsizliğinin artması nedeniyle anaokulu sayısında da düşüş yaşanmıştır.

Sosyal açıdan dezavantajlı çevrelerden (örneğin asgari gelir desteği alan aileler, işsiz ve az eğitilmiş ebeveynler, standart olmayan barınma olanakları ve hijyenik olmayan koşullar) gelen çocuklara özel dikkat gösterilmektedir. Risk altındaki çocuklara yönelik çeşitli önlemler bulunmaktadır: ücretsiz devam, ailelerle işbirliği programları vb.

Meksika

Meksika'da 2007'den bu yana, Sosyal Kalkınma Bakanlığı'nın öncülüğünde, sosyal güvenlik kapsamında olmayan çalışan annelerin çocuklarını hedefleyen günlük bakım programları uygulamaya konmuştur. Bu program, özel olarak düşük gelirli haneleri hedeflemektedir.

43 günden itibaren 4 yaşına kadar olan çocukların kurumsal bakıma erişiminin sağlanması, formel sektörde çalışan anneler için 1973 yılında kabul edilen Sosyal Güvenlik Kanunu ile bir hak olarak belirlenmiştir.

1997'de Meksika Sosyal Güvenlik Kurumu (MSGK), doğrudan sunum yerine işverenler, sivil toplum kuruluşları ve aileler ile anlaşmalar yoluyla hizmetlerini genişletmeye karar vermiştir. Yeni hizmet sunucular MSGK tarafından düzenlenmek ve finanse edilmek üzere, şirket, mahalle ve ev temelli günlük bakım hizmetleri sunmuşlardır. 2007 itibarıyla, günlük bakım merkezlerinin sadece %8.6'sı MSGK tarafından işletilmektedir.

2002 yılında okulöncesi eğitim 3-5 yaş grubundaki tüm çocuklar için zorunlu hale getirilmiştir. Çalışan ebeveynlerdense çocukların ihtiyaçlarına odaklanan böyle bir eğitim politikası, önemli kazanımlar sağlamıştır. Reformdan bu yana okulöncesi eğitimde bu yaş grubunun okullaşma oranı %50'den %80'e yükselmiştir. 2007-8 itibarıyla, dört ve beş yaş çocuklarının tümü kapsam altına alınmış, üç yaşındakilerin oranı ise %15'ten %34'e yükselmiştir.

2007'de bir başka önemli çocuk bakımı programı yürürlüğe konmuştur. Program, erken eğitimden ziyade kadınların çocuk bakımına erişimine odaklanmaktadır. Çalışan Anneler İçin Federal Günlük Bakım Programı (*The Federal Daycare Programme for Working Mothers*), sosyal güvenlik kapsamında olmayan çalışan anneler için çocuk bakımı olanaklarını önemli ölçüde genişletmiştir. Program, kadının çalışmasını yaşamsal olarak gören daha geniş bir ulusal yoksullukla mücadele stratejisinin parçasıdır.

Program, 1-3 yaş grubundaki çocukların (düşük gelirli aileler için 11 aylıktan itibaren) günlük bakım hizmetlerinin sağlanmasını amaçlamaktadır. Hedef, katılımcı annelerin çalışma, okuma ya da iş aramasının kolaylaştırılmasıdır. 2012 itibarıyla 500.000 çocuğa günlük bakım hizmetleri sunulması hedeflenmektedir.

Bu merkezlerden yararlanmak isteyen ailelerin yerine getirmesi gereken koşullar şunlardır: çocuğun annesi çalışıyor, okuyor ya da iş arıyor olmak zorundadır. Hane geliri aylık asgari ücretin altı katından düşük olmalı, anne MSGK tarafından sağlanan bakım hizmetlerinden yararlanmıyor olmalıdır. Bu koşullara ek olarak, hizmete başvuran

babalar tek ebeveyn olmalıdır. Merkezlerde günde iki öğün sıcak yemek ve bir öğün atıştırma sağlanmaktadır. Ebeveynlerden alınan ücret, asgari ücretin %22.5'ine denk gelmektedir. Miktar, hanenin aldığı desteğe, dolayısıyla da hane gelirine göre değişmektedir. Programın işletim giderlerinin %65'i devlet, %35'i ebeveynler tarafından karşılanmaktadır.⁴⁸

Şili

Şili'nin EÇEB yaklaşımı, Eğitim Bakanlığı (EB) ile yakından ilişkilidir. EÇEB hizmetleri yaş gruplarına göre yapılandırılmıştır: 84 gün ve 2 yaş arası çocuklar kreş düzeyi; 2-3 yaş grubu orta düzey; 4-5 yaş arası ise geçiş düzeyinde yer almaktadır. Bazı hizmetler kırılgan gruplara yönelik olmakla ve özel kurumlar tarafından yürütülmekle beraber, çoğu hizmet EB tarafından denetlenmektedir. Özel sektör eğitimde önemli bir rol oynamaktadır.

Hanehalkı gelirine göre, kapsam ve kurum tipi bakımından önemli bir farklılaşma gözlenmektedir. En zengin %20 bu yaş grubundaki çocuklarının %94'ünü okulöncesi eğitime gönderirken, en alttaki %20'nin çocuklarını gönderme oranı %81'dir ve bunlar devlet okullarında yoğunlaşmaktadır.

2003'ten bu yana EÇEB kapsamında önemli bir artış gözlenmiş, sunulan hizmetler daha küçük yaşlara ve daha düşük gelir gruplarına ulaşmaya başlamıştır.

2004 yılında hükümet ulusal kadın kurumuna (SERNAM) bir çağrıda bulunarak, kadınların iş yaşamına katılımını kolaylaştıracak çocuk bakımı olanakları konusunda teklif sunmasını istemiştir. Kurum, bir pilot uygulama olarak 'toplum merkezi' (*comunicentros*) uygulamasını başlatmıştır.

2006'dan itibaren Eğitim ve Finans Bakanlıkları formel kurumsal EÇEB hizmetlerinin geliştirilmesi için önemli adımlar atmıştır. Hükümet 2006 yılında 'Şili Sizinle Büyüyor' (*Chile Crece Contigo*) inisiyatifi başlatmıştır. Programın iki önemli hedefi, en yoksul gruplardan 3 yaşına kadar tüm çocukların kreş ve anaokullarına erişiminin sağlanması ve 4-5 yaş grubu için okulöncesine devam etme oranının %100'e ulaşmasıdır. Program, düşük gelirli ailelerin 3 yaşına kadar olan çocuklarının kreş ve anaokulu hizmetlerine ücretsiz ulaşmalarını bir hak olarak ortaya koymaktadır.

Devlet kreş ve anaokullarında çalışan eğitimcilerin erken eğitim konusunda 5 yıllık üniversite derecesi olması zorunludur.

Son yıllardaki reformların temel hedefi dezavantajlı çocuklar için 'adil bir başlangıç' sağlamak olmakla birlikte, cinsiyet ve istihdam vurgusu da önemini korumaktadır. Çocukların büyük çoğunluğu tam gün programlara devam etmekte, programları akşam 7.30'a kadar uzatmak yönünde girişimlerde bulunmaktadır.⁴⁹

48 Staab, S. and R. Gerhard (2010), 'Childcare Service Expansion in Chile and Mexico: For Women or Children or Both?', *UNRISD, Gender and Development Programme*, Paper No. 10, May 2010.

49 A.g.e.

TABLO 1: FARKLI ÜLKELERDE İŞ VE AİLE YAŞAMININ DENGELENMESİNE YÖNELİK POLİTİKALAR

Ülke	Kadınların işgücüne katılımı *	Doğum izni	Babalık izni	Ebeveyn izni	Destekleyici uygulamalar
İsveç	%77	-480 gün -Ebeveynler arasında paylaşılabilir -390 gün ücretli (kazancın %80'i) -Kalan 90 gün sabit ücretlendiriliyor -60 gün anneler, 60 gün babalar tarafından kullanılıyor	-60 gün	-480 gün -Ebeveynler arasında paylaşılabilir -390 gün ücretli (kazancın %80'i) -Kalan 90 gün sabit ücretlendiriliyor -60 gün anneler, 60 gün babalar tarafından kullanılıyor	-Çalışan ebeveynlerin çalışma saatlerine göre düzenlenmiş okul saatleri
Almanya	%71	-14 hafta (doğum öncesi 6, sonrası 8)		-3 yıl -Çocuk 8 yaşına gelene kadar ebeveynler izni paylaşılabilir -Evlat edinen ebeveynler için de aynı -İş arayan ebeveynler için iş arama, çocuk bakımı destekleri -Yalnız annelere çocuk bakım hizmeti ve iş olanaklarında öncelik	-Hasta çocuğun bakımı için her ebeveyne yılda 10 gün, yalnız anneye 20 gün tam-ücretli izin kullanma hakkı -İkiden fazla çocuğu olan ebeveynler için 25 gün, yalnız anneler için 50 gün tam-ücretli izin hakkı
İngiltere	%67.9	-26 hafta (doğum sonrası) -Süre sonunda önceki ücretle işe dönme hakkı -Doğum izni 26 hafta daha uzatılabilir	-2 hafta -26 haftalık ek doğum izni		-Emziren anneye işyerinde hijyenik emzirme odası -Esnek çalışma saatleri (farklı mola saatleri) -Sağılan sütü saklamak için buzdolabı -Yalnız annelere yeniden işe dönmeyi destekleyici eğitim -Eğitim süresince ücretsiz çocuk bakımı hizmeti -6 yaşından küçük çocuğu olan anneler için esnek çalışma saatleri

Fransa	%64.6	-1. ve 2. çocuk için 16, 3. çocuk için 26 hafta -Çalışan anneler ikiz doğum için 34 hafta -Hamilelikte komplikasyon: doğum öncesi 2, sonrası 4 hafta ekleniyor -Anne hemen işine dönmek istiyorsa 8 hafta - Ücrete denk	İlk 4 ay içinde kullanılmak üzere 14 gün (ilk 3 gün ücretli, son 11 gün 'capped compensation')	-1 yıl (asgari ücretin %35'i) -3 yıla kadar uzatılabilir -işyerindeki pozisyon korunuyor -2. Çocuğun doğumundan sonra iki ebeveyn de kullanabiliyor -çalışma saatlerini azaltma hakkı	-Yeniden işe dönmeyi destekleyici eğitim merkezleri -3 yıllık bakım sürecinde kazanılan becerinin onaylanması -Çalışan ebeveynlerin çalışma saatlerine göre düzenlenmiş okul saatleri

* 2011 verileri

V. SONUÇ: MEVCUT DURUMUN DEĞERLENDİRİLMESİ VE POLİTİKA SEÇENEKLERİ

DEĞERLENDİRME

Politika Belgesi'nin hazırlanma sürecinde, mevcut politika ve programların gözden geçirilmesine ek olarak, çocuğun iyi olma hali ve kadın istihdamı konusunda politikalar üretme ve uygulama potansiyeli olan kurum ve kuruluşların yetkilileriyle derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Danışman ekibinin olumlu cevap aldığı toplam 10 kurumdan birçok yetkiliyle yapılan görüşmelerin tutanakları UNICEF'e ayrıca teslim edilmiştir. Her iki danışman da bu görüşmelerde hazır bulunmuş ve konuyla ilgili detaylı sorular sorma fırsatı bulmuştur.

Hem var olan program ve politikaların incelenmesinde, hem de ilgili kurum ve kuruluşlarla yapılan görüşmelerin sonucunda bir takım genel bulgulara varmak olasıdır:

Öncelikle, Türkiye'de kadın istihdamı, son yıllarda artış göstermekle birlikte oldukça yetersiz kalmaktadır. Bugün, ne eğitimde ne istihdamda olmayan geniş bir atıl kadın kitlesi bulunmaktadır. 15-24 yaş arası nüfus için bile aile içindeki sorumlulukların işgücüne katılım önünde en büyük engel oluşu, önümüzdeki süreçte de kadının geleneksel rollerinin kadınların istihdama katılımını zorlaştıracasına işaret etmektedir. Bu, Türkiye açısından bugün olduğu kadar uzun vadede de hemen önlem alınmasını gerekli kılan önemli bir sorun oluşturmaktadır. Kadınların istihdamını artırmak için atılan adımlar çerçevesinde, Ulusal İstihdam Stratejisi'nde çeşitli önlemler yer aldığı, ama Strateji'nin yayınlanmasının gecikmesinden dolayı, belirlenen hedeflerin hayata geçirilememesi önemli bir sorun olarak öne çıkmaktadır.

İkinci olarak, kadınların iş yaşamına katılımının önündeki en önemli engellerin başında, aile içi sorumluluklarının, özellikle de çocuk ve yaşlı bakımının geldiği görülmektedir. Kadın istihdamının çocuğun iyi olma halini doğrudan etkileyen bir unsur olduğu birçok görüşmeci tarafından da vurgulanmıştır. Kadının istihdamda kalması çocuğun alacağı

eğitimin süresi ve niteliği ile de çok yakından bağlantılıdır. Örneğin sokakta çalışan çocukların büyük kısmının annelerinin evde oturduğu, ailelerde eğitim düzeyi düştükçe çocuklara ekonomik potansiyel gözüyle bakma oranının arttığı, görüşülen yetkililer tarafından da sıklıkla dile getirilmiştir.

Üçüncü olarak, ekonomik zorluklar ve düşük düzeyde eğitim ile kadınların toplumsal yaşama katılımını zorlaştıran ve onları annelik rolü ile tanımlayan geleneksel bakış açısı arasında doğrudan bir ilişki vardır. Kadın cinayetleri, kadına yönelik şiddet gibi sorunlar her ne kadar sadece ekonomik faktörlere indirgenemese de, hane halkının içinde bulunduğu maddi koşullar ve eğitim düzeyinin son derece etkili olduğu sorunlardır. Kadınların özellikle son yıllarda siyasi söylem çerçevesinde annelik rollerinin özendirildiği de bazı görüşmeciler tarafından vurgulanmıştır. Çocuk sayısının artmasına, kadınların doğurganlığının öne çıkarılmasına ve evliliğin özendirilmesine yönelik söylemlerin toplumda artarak yer bulmasının kadınların istihdamını teşvik edici politikalarla çelişkili olduğu ifade edilmiştir. Kadınların sosyal yaşama katılarak dışa açılmalarını sağlayacak program ve politikaların gerekliliği vurgulanmıştır. Aynı şekilde, anayasada toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilgili yapılan olumlu düzenlemelerin kadını sadece ailedeki rolleri ile sınırlayan söylemlerle çeliştiği vurgulanmıştır.

Vurgulanması gereken önemli noktalardan biri de, alt gelir düzeyindeki pek çok kadının çalışamamasının arkasında yatan faktörlerin başında vasıfsız ve eğitimsiz olmalarının gelmesidir. Dolayısıyla aktif işgücü piyasası önlemlerinin yaygınlaştırılması yoluyla kadın işgücüne vasıf kazandırılması büyük önem taşımaktadır. Ancak vasıfsız ve eğitimsiz kadınların Türkiye İş Kurumu'nun (İŞKUR) aktif istihdam uygulamaları gibi mevcut politika ve uygulamalara dair farkındalığı çok düşüktür. Farkında olsalar dahi evlerinden çıkıp bu uygulamalara erişimleri, maddi zorluklar, güvenlik ve özgüven düşüklüğü gibi sorunlar nedeniyle oldukça sıkıntılıdır. Oysa raporda pek çok kez vurgulandığı gibi, kadınların çalışmaması çocuk işçiliğini ve çocuk yoksulluğunu artıran en önemli etkenlerin başında gelmektedir.

Bunlara ek olarak, çalışma mevzuatındaki bazı düzenlemelerin kadın istihdamını teşvik eder nitelikte olmadığı, kıdem tazminatına ilişkin mevcut düzenlemenin kadınları çalışma hayatından dışlama riski taşıdığı ifade edilmektedir. İş ve aile yaşamını uyumlaştıracak politikalar konusunda da ciddi bir boşluk bulunmaktadır. Yaşlı, çocuk ve hasta bakımı geleneksel olarak kadın üzerine yüklenmiş durumdadır. Tüm politikaların kadının toplumsal konumunu geleneksel cinsiyet rolleri çerçevesinde belirlediği altı çizilmesi gereken temel unsurdur. Bu konuda da toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı politika ve önlemlerin acilen geliştirilmesi gerekliliği açıktır.

Çocuğun iyi olma hali ile ilgili görüşler, genel olarak 1997 yılında uygulamaya giren 8 yıllık zorunlu kesintisiz eğitimin çocuk işçiliğiyle mücadelede atılan en önemli adım olduğunu, bu sayede çalışan çocuk oranının ciddi şekilde düştüğünü vurgulamıştır. Ancak çocukların eğitime katılmasında ve eğitim sisteminde hala önemli eksikliklerin bulunduğu, sürekli değişime gidildiği için altyapının oturmuyor olması ve çocuklara nitelikli eğitim sunulamaması, önemli sorunlar olarak öne çıkmaktadır.

Son olarak, kurumsal mekanizmalarla ilgili eksikliklere dikkat çekmek gerekmektedir. Çocuk hakları ve çocuğun iyi olma hali ile ilgili çalışan kurumlar arasındaki koordinasyon eksikliği, neredeyse tüm görüşmeciler tarafından dile getirilmiştir. Kurumların kendi alanlarında çalışan diğer kurumların sorumluluk alanları, uyguladıkları proje ve programlar ve verdikleri hizmetler konusunda yeterli eşgüdümün olmadığı vurgulanmıştır. Bu da birbirini tekrar eden uygulamalara, kaynakların etkin kullanılamamasına ve hizmetlerde yüksek standartların geliştirilememesine neden olmaktadır. Bu soruna çözüm olması amacı ile Çocuk Hakları İzleme ve Değerlendirme Kurulu kurulmuş olup ilk toplantısını 08.05.2012 tarihinde ilgili tüm bakanlıkların üst düzey temsilcileri, ilgili sivil toplum kuruluşları ve il çocuk hakları komitelerinden bir kız ve bir erkek koordinatörlerinin katılımıyla gerçekleştirmiştir. Ancak yeni kurulmuş olan bu kurulun amacına hizmet etmesinin garanti altına alınması için sürdürülebilirliğinin ve işleyişinin geliştirilmesi sağlanmalı ve izlenmelidir.

Kadın istihdamını teşvik eden kurumlar arasında da dile getirilen öncelikli sorunlar, AB direktiflerinde geçen çatı kurumun olmaması ve Kadın Bakanlığı kurulması beklenirken kadın konusunun tamamen ailenin içinde ele alınması olmuştur.

Özel olarak kurum yetkilileriyle yapılan görüşmelerde ise dikkati çeken bulgular şu şekilde özetlenebilir:

Bazı kurum yetkili ve çalışanları çocuğun iyi olma hali konusunda oldukça bilgiliyken, bazılarının ise konuya dair önemli eksiklikleri olduğu görülmektedir. Kurumlarda çocuğun iyi olma haline ve kadın istihdamının desteklenmesine ilişkin olarak çocuğun iyi olma hali, çocuk yoksulluğu, çalışan kadının hakları gibi temel kavram ve haklara dair bilgi eksikliği gözlenmiştir.

Kurumlarda çocuğun iyi olma haline ve kadın istihdamının teşvik edilmesine ilişkin bütüncül bir yaklaşım mevcut değildir. Bazı kurum yetkilileri böylesi bir yaklaşımın eksikliğinden rahatsızlıklarını belirtmiş ve gerekliliğinin altını çizmişlerdir. Bazı kurumlarda ise yapılan küçük ölçekli çalışmaların bu konudaki sorunları çözmede yeterli olacağına dair iyimser bir yaklaşım gözlenmiştir.

Kurumlar arası koordinasyon ve dayanışmanın eksikliği tüm kurum yetkililerince ifade edilmiştir. Farklı kurumlar benzer çalışmalar yapmakta ancak her bir kurum diğer kurumun çalışmasına dair bilgi sahibi olamamaktadır. Bu hem kaynakların etkin olmayan şekilde kullanımına, hem de bütüncül uygulamaların gelişmemesine neden olmaktadır. Her kurumun uzmanlığına dayanan iyi bir işbölümü ile bu tür sorunların aşılabileceği ortadadır. Ancak aynı bölgede farklı kurumlar tarafından tekrarlanan hizmet sunumları hizmetten faydalananların zihninde de karışıklığa yol açmaktadır. Ayrıca benzer – hatta kimi zaman aynı – hizmetlerin farklı kurumlar tarafından sunulması (örneğin kreş açma gibi) farklı standartlara neden olabilmektedir. Bu da hizmetten yararlananları olumsuz olarak etkilemektedir.

Kurumlar arası ortak bir anlayış ve dilin olmaması da ortak hareket etmelerini zorlaştıran faktörlerden bir diğeridir. Bazı kurum yetkilileri toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı bir dil kullanırken, diğerleri oldukça geleneksel ve muhafazakar bir dil ve anlayışı hayata geçirmeyi hedeflemektedir. Örnek verilecek olursa, kadın istihdamının çocuğun

manevi yoksunluğuna neden olacağına inanan kurum yetkililerinin kadın istihdamını teşvik edecek uygulamaları hayata nasıl geçirebilecekleri ciddi soru işaretlerine neden olmaktadır.

Kurumlarda bazı uygulamaların sadece göstermelik olarak hayata geçirildiğini de ifade etmek gerekmektedir. Örneğin bazı kurumlarda farklı ülke deneyimlerinin elde edileceği geziler herhangi bir ön hazırlık yapılmadan gerçekleşebilmektedir. Bu tür uygulamalar kaynakların etkin kullanımının ciddi olarak sorgulanmasına neden olmaktadır.

Tüm kurumların kadın istihdamını teşvik etmenin çocuğun iyi olma haline olan etkisine dair farkındalığını artırıcı programlar düzenlenmelidir. Bu programlar konuya dair bilgi ve algıyı arttırabilir. Bu konunun öneminin kurum yetkilileri tarafından içselleştirilmesi konuya dair politikaların geliştirilmesi ve uygulamaya konması açısından hayati öneme sahiptir.

Konunun farklı tarafları kendi çıkarlarını koruyacak bir yaklaşıma sahip olabilmektedir. Örneğin işveren sendikaları çalışan kadınlar için yuva açma gerekliliğinin işverenden beklenmemesi gereken bir özveri olduğunu ifade ederken, işçi sendikalarının tutumu tam aksi yöndedir. Özellikle işçi ve işveren temsilcileri tarafından vurgulanan bir diğer nokta, kadın istihdamını teşvik eden yasal mevzuatın etkin kullanılmıyor olmasıdır. İşverenlerin mevzuatı karışık bulması, var olan çeşitli teşvikler arasında sadece en kolay anladığını uygulamaya geçirmesi, öne çıkan sorunlardır. Bu kapsamda yönetmelik ve mevzuatın tarafların anlayabileceği şekilde sadeleştirilmesi önem kazanmaktadır.

Özellikle STK'lar devletin çocuk ve kadına dair hizmetlerinde şeffaf olması gerektiğinin altını çizmektedir. Devlet bütçesinin ne kadarının çocuk ve kadına yönelik olarak harcadığının taraflarca bilinmesi, bu konuda gerçekçi hedeflerin konulabilmesi açısından önemlidir.

POLİTİKA ÖNERİLERİ

Bu raporda politika önerileri üç aşamalı olarak geliştirilmektedir. Öncelikle kısa-vadede hayata geçirilmesi önem taşıyan politika önerileri tartışılmaktadır. Son bölümde ise, hem kısa vadeli önerileri desteklemek üzere, hem de kadın istihdamı ve çocuğun iyi olma hali konusunda nihai hedeflere ulaşmak üzere, orta ve uzun vadede gerçekleştirilmesi önerilen sosyal politikalara yer verilmektedir.

ÖNCELİKLİ POLİTİKA ALANLARI

1. Var olan hizmetlere yönelik farkındalığın artırılması ve etkin kullanımının sağlanması

Öncelikle Türkiye'de çocuk bakımına yönelik hizmetlerden özellikle büyük şehirlerin merkezlerinde yaşayan, varlıklı ailelerin yararlanmakta olduğu göz önünde bulundurularak, bu hizmetlerin dezavantajlı kesimler için kolay ulaşılabilir ve ücretsiz olarak yaygınlaştırılması gerektiği açıktır. Bu kapsamda var olan hizmetlere yönelik farkındalığın artırılması ve etkin olarak kullanılmasının sağlanması, en kısa vadede çözülmesi gereken sorunlardan biri olarak öne çıkmaktadır. Öncelikli olarak, MEB ve Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından kamu ve özel kreşlerde uygulanan

kontenjanların, Bakanlıklar arasında bilgi paylaşımı ve eşgüdüm yoluyla etkin olarak kullanılmasının sağlanması gerekmektedir. Bu doğrultuda Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'nin (ADNKS) boş kalan kontenjanları doldurmak üzere etkin şekilde kullanılması büyük önem taşımaktadır. Doldurulamayan kontenjanlara yönelik yaptırımların geliştirilmesi ve uygulanması, kontenjanların etkin kullanımı açısından önemli bir adım olacaktır.

Halihazırda sunulmakta olan hizmetlere yönelik farkındalığın artırılması ve bunların özellikle dezavantajlı kesimler tarafından etkin kullanımının sağlanması konusunda atılacak en önemli adımlardan biri, sosyal yardıma ayrılan kaynakların çocuk bakımını destekleyecek şekilde kullanılmasıdır. Sosyal yardımların bu alana yönlendirilmesi, bu tür hizmetlere ekonomik koşulları sebebiyle ulaşamayan aileler açısından önem taşımaktadır. Kreşlere ulaşım için servis uygulamasının yaygınlaştırılması ve servis ücretlerinin devlet tarafından karşılanması, kaynakların bu alana yönlendirilmesiyle kolaylıkla sağlanabilecek etkin önlemlerden bazılarıdır.

Ayrıca, İngiltere örneğinden de görüldüğü gibi, ebeveynlere farklı EÇEB seçeneklerine ilişkin danışmanlık hizmetleri sunulması, bu konudaki farkındalığı arttıracak önemli unsurlardandır. Bu tür bir danışmanlık hizmeti sunulması, ebeveynlerin çalışma saatlerine, bütçelerine ve çocuklarına nerede ve kaç çocukla bakım hizmeti aldırma konusundaki tercihlerine göre en uygun seçeneğin sunulmasına yol açacaktır.

2. EÇEB ve okulöncesi eğitimde temel hedeflerin ve standartların oluşturulması

Türkiye'de ivedilikle alınması gereken başlıca önlemlerden biri, İsveç örneğinde olduğu gibi okulöncesi eğitimin çocuklar için bir hak olarak tanınması ve Meksika örneğinde de tartışıldığı gibi, 3-5 yaş grubundaki tüm çocuklar için okulöncesi eğitimin zorunlu hale getirilmesidir. Zorunlu okulöncesi eğitim, büyük oranda kamu tarafından karşılanmalıdır. İsveç örneğinde de görüldüğü gibi, okulöncesi aile günlük bakım evleri ve boş zaman merkezlerinde çeşitlendirilmiş EÇEB hizmetlerinin kamu tarafından finanse edilmesi, bu hizmetlere tüm kesimlerin ulaşması anlamında en önemli adımdır. İsveç'te okulöncesi eğitim masraflarının sadece % 9'unun veliler tarafından karşılandığı ve bu % 9'luk oranın, ailelerin ortalama gelirinin yalnızca % 2'sine denk geldiği, altı önemle çizilmesi gereken bir konudur. EÇEB hizmetlerinin büyük oranda kamu tarafından finanse edilmesi ve değerlendirilmesi, OECD'nin de altını çizdiği unsurların başında gelmektedir.

Kısa vadede önlemler alınmasını gerektiren başka bir konu, EÇEB ve okulöncesi hizmetlerinde çalışan personel ve yöneticiler için ortak standartların geliştirilmesi ve bu personelin eğitiminin ve becerilerinin standartlaştırılmasıdır. OECD'nin vurguladığı gibi, çeşitli yaş gruplarının özel ihtiyaçlarına uygun bakım ve eğitim hizmeti verebilecek personelin eğitim düzeyinin yükseltilmesi ve sürekli olarak becerilerinin güncellenmesi için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır. Şili örneğinde görüldüğü üzere, devlet kreş ve anaokullarında çalışan eğitimcilerin erken eğitim konusunda 4 yıllık üniversite derecesi olmasını zorunlu hale getirmek, bu yönde önemli bir adım olacaktır. Yine bu kapsamda, OECD belgelerinde altı çizilen ve Fransa gibi örneklerde uygulanan, öğrenci başına düşen eğitmen ve bakım personeli sayısının artırılması da kısa vadede hedeflenmesi gereken unsurlardandır.

Müfredatın ve personel eğitimin standartlaştırılmasına ek olarak, Fransa örneğinde görüldüğü gibi, EÇEB hizmetlerinin çocuğun sağlık, güvenlik, refah ve gelişimine öncelik verecek şekilde standartlaştırılması, hizmet birimlerinin kapasitesinin standartlaştırılması, hizmet sunulan binaların güvenlik ve nitelik açısından standartlaştırılması ve düzenli olarak denetlenmesi de büyük önem taşımaktadır. Fransa’da olduğu gibi, bu hizmetlerin denetlenebilmesi için performans geliştirme ve iç düzenleme belgelerinin düzenli olarak hazırlanması ve yetkili birimlere sunulması da kısa vadede alınması gereken önlemler arasındadır.

Türkiye’de okulöncesi eğitimin zorunlu eğitim kapsamına alınması, Slovakya örneğinde görüldüğü gibi bu hizmeti sunan anaokullarının ‘okul’ kategorisinde değerlendirilmesine olanak verecek, bu şekilde de sistemin bütününe, ulusal standartların belirlenmesi ve eğitim süreçlerinin gözetim ve kontrolünden sorumlu olan MEB’in denetimi altında olmasını sağlayacaktır. Öte yandan Meksika örneğinde görülen, doğrudan sunum yerine hizmetlerin işverenler, sivil toplum kuruluşları ve aileler ile anlaşmalar yoluyla genişletilmesi, bir diğer öncelikli politika önerisi olarak değerlendirilmelidir. Bakımla ilgili düzenlemelerin işverenler, yerel yönetimler, sendikalar ve STK’ların ortak sorumluluk paylaşacağı, ortak standartların uygulandığı, düzenli izleme ve denetleme mekanizmalarına tabi olacak şekilde yapılması, aşağıda bahsedilen hizmetlerin çeşitlendirilmesi açısından da büyük önem taşımaktadır.

3. Bakım hizmetlerinin çeşitlendirilmesi

Türkiye için ivedilikle ele alınması gereken bir diğer konu ücretsiz, nitelikli ve erişilebilir EÇEB hizmetlerinin, çocukların, ailelerin ve bölgelerin farklı ihtiyaçlarına göre çeşitlendirilmesi ve merkezi bir izleme mekanizmasının geliştirilmesidir. Bu kapsamda kısa ve esnek modüller, ebeveynlerin ve farklı yaş gruplarının ihtiyaçlarına duyarlı EÇEB ve okul sistemleri gibi uygulamaların geliştirilmesi gerekmektedir. EÇEB hizmetlerinin 0-6 yaş arasındaki farklı yaş gruplarının özel ihtiyaçlarına uygun olarak geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi, OECD’nin de altını çizdiği unsurlardandır. Hollanda örneğinde olduğu gibi, her yaştan ve her kesimden çocuklar ve aileleri için erişilebilir çocuk bakım hizmetlerinin ivedilikle geliştirilmesi gerekmektedir.

İsveç, Slovakya, Şili ve Meksika örneklerinden yola çıkarak, Türkiye’de de özellikle sosyal açıdan dezavantajlı çocukların EÇEB hizmetlerine devam etmelerine odaklanan önlemler geliştirilmesi gerekmektedir. Bu çocukların bilişsel ve sosyal becerileri farklılık gösterdiği ve arkadaşları tarafından dışlanma riski taşıdıkları için EÇEB’in nitelikli ve bu grubun özel ihtiyaçlarına göre düzenlenmesi önem taşımaktadır. Bu kesimlerin hizmetlerden ücretsiz yararlanması ve ailelerle işbirliği programları yoluyla bu hizmetlere erişimlerinin sağlanması büyük önem taşımaktadır.

Bu açıdan Meksika’da uygulanan ‘Çalışan Anneler için Federal Günlük Bakım Programı’, Türkiye için örnek olabilecek unsurlar içermektedir. Özellikle sosyal güvenlik kapsamında olmayan çalışan anneler için çocuk bakım olanaklarının genişletilmesini hedefleyen program, hedef annelerin çalışma, okuma ya da iş aramasının kolaylaştırılmasına odaklanmaktadır. Çalışan, iş arayan ya da okuyan annelerin çocukları için bakım merkezlerinin açılması, Türkiye için de özellikle asgari gelirin altında gelir sahibi olan ailelerin ve kayıt dışı çalışan kadınların hedeflenmesi açısından önemlidir.

Bu merkezlerde çocuklara sıcak yemek, ara öğün, süt gibi besinlerin sunulması, programın etkinliğini artıracak bir unsurdur. Meksika’da bu merkezlerden yararlanmak için ebeveynlerin ödedikleri ücret, asgari ücretin %22.5’inde sabitlenmekte, böylelikle de ihtiyacı olan ailelerin bütçesine ciddi bir yük olmaması garanti altına alınmaktadır. Türkiye’de de geliştirilecek bir pilot uygulama sayesinde bu merkezlerin açılması ve düşük ücretlerle ya da ücretsiz olarak hizmet vermesi, annelerin çalışma yaşamına katılımını kolaylaştırmak açısından büyük önem taşımaktadır.

Hizmetlerin farklı ihtiyaçlara göre çeşitlendirilmesi kapsamında, Şili ve İngiltere örneklerinde görüldüğü gibi, EÇEB hizmetlerinin mümkün olduğunca erken yaştan itibaren başlaması için gerekli çalışmalar ivedilikle başlatılmalıdır. Şili’de bu hizmetlerin çocuk 84 günü doldurduğu andan, yani annenin doğum izninin bitiminden itibaren başlıyor olması, annelerin çalışmasını desteklemek anlamında önemlidir. Ayrıca Şili, Fransa, Danimarka ve İngiltere örneklerinde görülen, EÇEB hizmetlerinin farklı yaş grubuna göre çeşitlendirilmesi, çocukların farklı ihtiyaçlarına karşılık vermek açısından Türkiye’de kısa-vadede alınması gereken önlemler arasındadır. İngiltere’de 0-5, 6-11 ve 12-16 yaş grupları için ayrı uygulamalar bulunmaktadır. 0-5 yaş grubu için geliştirilen ‘Güvenli Başlangıç Çocuk Merkezleri’, çocukların ve ebeveynlerin doğumdan itibaren bu merkezlerden yararlanmasına olanak vermektedir. Ebeveynlerin, özel ihtiyaçlarına göre ücretsiz bakım hizmetlerini farklı seçenekler arasından seçebilmeleri ve oluşan farklı ihtiyaçlara göre farklı seçenekler arasında geçiş olanağı tanınması, Türkiye’de izlenmesi gereken bir başka politika seçeneğidir.

Öte yandan ebeveynlerin çalışma saatleri ve çocukların okul/bakım saatleri arasında uyum sağlayacak, ‘nöbetçi’ sınıf gibi uygulamaların geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Şili’de EÇEB programlarının ebeveynlerin çalışma saatlerini kapsayacak şekilde saat 19:30’a kadar sürüyor olması, Türkiye’de yürütülecek çalışmalarda dikkate alınması gereken bir unsurdur. İsveç ve Danimarka örneklerinden yola çıkarak, okul saatleri dışında hizmet sunmak üzere kamu tarafından sağlanacak boş zaman merkezlerinin oluşturulması ve yaygınlaştırılması, çalışan annelerin desteklenmesi için büyük önem taşımaktadır. Bu merkezlerde EÇEB hizmetlerinin yıl boyunca – okul dönemleriyle sınırlı olmayacak ve tatil dönemlerini de kapsayacak şekilde –1-6 yaş arasındaki tüm çocuklara tam zamanlı, 6-12 yaş grubuna da yarı zamanlı olarak sunulabilmesi için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır. Ayrıca İngiltere’de 6-11 ve 12-16 yaş grubu için okul öncesi ve sonrasını kapsayan, kahvaltı kulüpleri, hafta sonu ve oyun kulüpleri gibi bakım ve aktivite merkezleri, ücretsiz olmaları nedeniyle de Türkiye’de uygulanabilecek iyi örnekler teşkil etmektedir.

Danimarka örneğinde olduğu gibi, çocuklarına kendi bakan ancak diğer çocuklarla sosyalleşmesini isteyen ebeveynlerin okul çağının altındaki çocukları için sağlanacak açık eğitim olanakları (çocukların bir araya gelebilecekleri oyun merkezleri), gene EÇEB hizmetlerinin çeşitlendirilmesi anlamında büyük önem taşımaktadır. Fransa’da uygulanan mikro-anaokulları, çocuk bakıcısı evleri gibi ‘yenilikçi çözümler’ de, bakım sisteminin sürekli olarak ortaya çıkan farklı ihtiyaçlara göre güncellenmesi ve çeşitlendirilmesi anlamında Türkiye’ye, özellikle de kırsal alanlardaki ailelerin ihtiyaçlarına göre uyarlanabilecek seçeneklerdir.

4. Kadınlara yönelik mesleki eğitim:

Türkiye’de kadınlara yönelik mesleki eğitim alanında da öncelikli bazı düzenlemeler ve uygulamalar hayata geçirilmelidir. Son yıllarda Türkiye’de kadın istihdamını arttırmaya yönelik meslek edindirme kurslarının yaygınlaştığı görülmektedir. Bu her ne kadar olumlu bir gelişme olsa da, bu konuda ivedilikle atılacak bazı düzenleme ve uygulamalarla bu kursların etkinliğinin artırılması gerekmektedir. İlk yapılması gereken bu kurslarda verilen eğitimlerin çeşitliliğini artırmaktır. İngiltere örneğinde olduğu gibi, meslek eğitim kursları çok çeşitli alanlarda açılmalı ve kadınları farklı ilgi alanlarına yönleltmeyi amaçlamalıdır. Bu kursların hasta/çocuk bakımı ve el işi gibi geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri dışında alanları da kapsayacak şekilde geliştirilmesi gerekmektedir. Alanların çeşitliliğinin yanı sıra mesleki eğitim kurslarının yapısına ilişkin çeşitlilik de önemlidir. Almanya ve İngiltere örneklerinde görüldüğü gibi, profesyonel ve pratik becerileri artırmayı hedefleyen kısa dönem kalifikasyon kursları veya doğum ve çocuk bakımından dolayı işe ara veren ve işlerine dönmek isteyen kadınların ihtiyaçlarına özel işe uyuma yönelik eğitim programlarının yanı sıra iki yıla kadar sürebilen ve bir derece ile tamamlanan sertifikalı meslek eğitim programları gibi farklı seçeneklerin sunulması kadınların işgücü piyasasında karşılaştıkları farklı engel ve zorluklarla mücadele etmelerine olanak sağlayacaktır. Türkiye’de de vasıfsız kadınlara mesleki eğitim sunarak onların istihdam edilmesini sağlamanın yanı sıra çalışma hayatına ara veren kadınların işlerine geri dönmelerine ya da çalışan kadınların becerilerini artırarak işlerine devam etmelerine yönelik de mesleki eğitim programlarının geliştirilmesi gerekmektedir.

Almanya örneğinden yola çıkarak, Türkiye’de İŞKUR’un iş meslek danışmanlarının mesleki eğitim alan kadınların özelliklerine göre gerçekçi hedefler ve planlama yapmaları önemlidir. Bu anlamda atılması gereken en önemli adımlardan biri, farklı kurumlar tarafından verilen kurslar arasında eşgüdümün sağlanması ve aynı bölgede verilen kurslar konusunda yerel düzeyde kadına ulaşabilecek bilgilendirme hizmetlerinin sağlanması olacaktır.

Ayrıca piyasanın ihtiyaçlarına duyarlı alanlarda kadınlara beceri kazandırılması bu tür kursların başarıya ulaşmasında önem taşımaktadır. Ancak yerel piyasanın ihtiyaçlarının etkin bir şekilde değerlendirilmesi sonucunda açılan kurslar kaynakların boşa harcanması ve kişisel hayal kırıklıklarının yaşanmasının önüne geçebilir.

Türkiye’de öncelikle ele alınması gereken bir diğer konu ise, İngiltere’de olduğu gibi, mesleki eğitim sağlanırken yerel ölçekteki işverenlerle temasın güçlendirilmesi gereğidir. Kursların hem alanlarının belirlenmesi ve içeriklerinin oluşturulmasında hem de eğitimin verilme aşamasında yerel ölçekte işverenlerle temas halinde olunması, eğitimin niteliği konusunda işverenleri bilgilendirecek ve katılımcıların meslek edindirme kursunu başarıyla tamamladıklarında işe girme olanaklarını arttıracak bir unsurdur.

Hemen uygulamaya konulacak diğer noktalar ise kadınların mesleki eğitim merkezlerine ulaşımında fiziksel ve diğer nedenler dolayısıyla ortaya çıkan sorunları çözmeye yöneliktir. Birkaç mahallenin birlikte kullanabileceği merkezlerin kurulması ve bu merkezlerin kadınların kendilerini rahat hissedebilecekleri şekilde düzenlenmesi önemlidir. Genel olarak düşük eğitim ve beceri sahibi olan kurs katılımcıları sosyal hayata katılım konusunda deneyim eksikliğine sahip olma potansiyeline sahip olabilmektedir. Bazı

kadınlar için resmi binalara girmek bile oldukça zor olabilmektedir. Bu amaçla, açılan kursların kolay ulaşılabilir ve kadınların tanıdıkları ve rahat girebilecekleri bir mekanda düzenlenmesi gereklidir. Bundan dolayı kadınların rahatlıkla kullandıkları sağlık merkezi, okul ya da muhtarlık gibi binalara yakın ya da bu binaların uygun olanlarında bu tür kursların düzenlenmesi katılımı ve dolayısıyla verimi artıracaktır.

Kadınlar için evlerine uzak olan bir merkezde mesleki eğitim almak bir başka zorluk olarak görülmektedir. Düşük gelirli hanelerden gelen kadınlar için yol parası ödemek zorunda kalmak ciddi bir sorun olabilmektedir. Bu durumda kadınlar kurslara sürekli katılamamaktadır. Buna yönelik uygulama öğle yemeği ve gerektiği takdirde servis hizmetlerinin kurs süresince sağlanması şeklinde olmalıdır. Bir diğer seçenek olarak, kurslara katılan kadınların ulaşım ve yemek masraflarını karşılamak için yapılan ödemelerin yaygınlaştırılması kadınların katılımı artırıcı bir önlem olacaktır. Bir başka seçenek ise bu ödemelerin belirlenen kurs süresinin sonunda, kadının ilk sermayesi olacak şekilde toplu olarak verilmesi şeklinde olabilir. Bu şekilde kurslara sadece günlük olarak sağlanan bu ücreti elde etmek amacıyla katılan kadınların beceri geliştirmek için motivasyonu sağlanabilir. Kadınların kurslara katılımında bir diğer engel ise bakım gerektirecek çocuk sahibi olmalarıdır. Kadınlar her gün kursa katılırken çocuklarını nereye bırakacakları konusunda endişe duymaktadırlar. Kurslara katılan kadınların ve çocuklarının ihtiyaç ve tercihleri doğrultusunda etüt merkezi, oyun alanları veya kreşlerde bakım olanağı mutlaka sunulmalıdır. Bu eğitimler süresince toplum temelli merkezlerin çocuk bakımı için kullanılması bir çözüm olarak ele alınabilir. Bu merkezlerde mesleki eğitim kurslarının süreleriyle uyumlu esnek ve kısa dönemli EÇEB modüllerin hazırlanması katılımcılar ve çocukları için olumlu bir uygulama olacaktır. Bir diğer çözüm mesleki eğitim merkezlerine katılan kadınların çocuklarının Ücretsiz Erken Çocukluk Merkezleri'nden yararlanması şeklindedir. Diğer bir öneri ise mesleki eğitim süresince kadınların çocukları için kreş yardımının sağlanması şeklindedir.

Mesleki eğitim merkezlerinde çocuk ve yaşlı bakımında çalışan kadınlar için gerekli temel beceri ve bilgileri sunan kısa süreli yoğunlaştırılmış eğitim programlarının sunulması hem kadınların işgücü piyasasında pazarlık gücünü, hem de bakım hizmetinin niteliğini artırmak açısından önemlidir.

5. Kurumsal mekanizmaların oluşturulması

Kısa vadeli önlemler arasında vurgulanması gereken son unsur, EÇEB ve okulöncesi hizmetlerini etkinleştirecek kurumsal mekanizmaların oluşturulmasıdır. Bu kapsamda öncelikli olarak alınması gereken konuların başında, kurumlar arası işbirliğinin daha etkin hale getirilebilmesi için kurumların sorumluluk alanlarının net olarak belirlenmesi ve kurumlar arasında işbölümü ve sorumluluk dağıtımının sağlanması gelmektedir. Kurumlar arası işbirliği için bir diğer önemli husus kurumlar arasında bilgi akışının sağlanmasıdır. EÇEB ve okulöncesi hizmetlerine devamın izlenmesi için kurumlar arası bilgi akışını sağlayacak bir veri tabanı oluşturulması ve bunun etkin şekilde kullanılması gelmektedir. Öncelikli olarak ADNKS'nin EÇEB amaçlı yerleştirme yapmak için tüm kurumlarca eşgüdümlü ve etkin şekilde kullanılması sağlanmalıdır. Ayrıca kreş kontenjanlarının özellikle dar gelirli bölgelerde SOYBİS'e bağlanması için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır. Böylelikle farklı kurumlar arasında eşgüdüm sağlanması

ve var olan hizmetlere yönlendirme yapılması da mümkün olacaktır. Benzer şekilde, var olan hizmetlerin tüm kesimlerin yararlanabileceği şekilde duyurulması ve doğru kuruma yönlendirilmesi de büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda bir başka önemli unsur, özel okul ve kreşlerin kontenjanlarına ilişkin kriterlerinde şeffaflık sağlanması olacaktır.

OECD'nin de altını çizdiği gibi, acil olarak EÇEB için kamu harcamalarının netleştirilmesi ve kaynakların artırılması gerekmektedir. Öncelikle MEB bütçesinin artırılması ve MEB tarafından okulöncesine kaynak aktarılmasına yönelik düzenlemelerin yapılması önem taşımaktadır. Bu doğrultuda çocuk ve kadına yönelik kamu harcamalarının şeffaflaşması ve söz konusu bütçeleri STK'ların izleme, raporlama ve savunuculuk yapabilmeleri için kurumsal mekanizmalarla teşvik edilmeleri de önemli bir adım olacaktır.

EÇEB ve okul öncesi konusunda atılacak en önemli adımlardan biri, tüm paydaşların katılımıyla, İsveç ve Fransa örneklerinde olduğu gibi, tam kapsamlı olarak çocuk bakımının yaygınlaştırılmasını hedefleyen bir Ulusal EÇEB Planı hazırlanması olmalıdır. Bütüncül, kapsamlı, minimum hizmet ve hakların evrensel olarak sunulduğu, ancak farklılıklara ve özel ihtiyaçlara duyarlı bir ulusal EÇEB politikasının ivedilikle oluşturulmasında sektörler ve kurumlar arası işbirliğinin önemini vurgulamak gerekmektedir. Bu ulusal planın, OECD ülkelerinde EÇEB hizmetlerinin kalitesini artırmaya yönelik olarak belirlenen 10 gösterge arasında da yer aldığı gibi 'dezavantajlı sosyo-ekonomik koşullara sahip olan çocuklara' öncelik verecek şekilde hazırlanması, Türkiye özelinde büyük önem taşımaktadır. Burada, Şili örneğinden yola çıkarak, temel hedef dezavantajlı çocuklar için 'adil bir başlangıç' sağlamak olarak belirlenirken, cinsiyet eşitliği ve istihdam konularına da özel vurgu yapılmalıdır.

Kurumsal anlamda önem taşıyan bir diğer nokta, Danimarka örneğinden yola çıkarak bir Bakanlıklar Arası Çocuk Komitesi'nin oluşturulmasıdır. Komite, çocuklar ve aileleri üzerine doğrudan etkisi bulunan konularda çalışan Bakanlıklar arasında sektörler arası işbirliğini güçlendirmek anlamında önemlidir. Halihazırda faaliyet gösteren Çocuk Hakları İzleme ve Değerlendirme Kurulu ve Sektörlerarası Çocuk Kurulu gibi görev alanları birbiriyle iç içe geçen kurumsal mekanizmaların kapsamını genişletecek ve doğrudan sorumluluk alanı çocuğun iyi olma halinin sağlanması ve güçlendirilmesi olarak belirlenecek Komite, çocuk haklarıyla ilgili konularda net bir işbölümü sağlayacak ve etkin bir eşgüdümü destekleyecektir. Gene Danimarka örneğinden yola çıkarak, özellikle Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve MEB arasında EÇEB hizmetleri konusunda eşgüdüm mekanizmaları geliştirilmeli ve kurumsal uygulamalar ve hizmet sağlama sorumlulukları konusunda etkin bir işbölümü sağlanmalıdır.

Hollanda örneğinde görüldüğü gibi, çocuk bakımı üzerine yasal düzenlemelerin geliştirilmesi ile EÇEB merkezlerinin ve bakıcıların niteliklerinin güvence altına alınması da, kısa vadede alınması gereken önlemler arasındadır. Bu çerçevede, İngiltere'de uygulamada olan 'Güvenli Başlangıç Merkezleri', tüm gün bakımın yanı sıra, sağlık ve aile desteği, ebeveyn danışmanlığı, eğitim ve mesleki danışmanlık sunarak, sadece yeni doğana değil, ailesine bütüncül yaşam desteği sunmaktadır. Benzer merkezlerin Türkiye'de hayata geçirilmesi için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.

Ayrıca Şili örneğine dayanarak, başta Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM) olmak üzere kadına yönelik konularda uzmanlaşmış kurum ve kuruluşlar ve STK'ların kadınların iş yaşamına katılımını kolaylaştıracak EÇEB olanakları üzerine teklif sunmaları pratikte çok olumlu sonuçlara yol açacak bir uygulama olacaktır.

ORTA VE UZUN VADELİ POLİTİKA SEÇENEKLERİ

Bu bölümde orta ve uzun vadeli politika önerileri kadın istihdamının artırılması, izinlerin esnekleştirilmesi, zihniyet değişikliğinin sağlanması gibi başlıklar altında birlikte ele alınmıştır. Her ne kadar bu bölümde tartışılan başlıklar çocuk refahını artırmak ve kadının çalışma yaşamına katılımını desteklemek için vazgeçilmez olsalar da, önerilen sosyal politikaların daha orta ve uzun vadede uygulanabileceğini kabul etmek gerçekçi olacaktır. Kısa, orta ve uzun vadeli politika önerileri birbirlerini tamamlıyor olduğundan, başarıya ulaşmak için birbirlerine bağlı olarak ele alınmalıdır.

Kadın İstihdamının Artırılması

- Kadın istihdamına yönelik karşılaştırmalı, bölgesel, sosyoekonomik statüye (SES) dayalı bir veri toplama sisteminin geliştirilmesi
- Her bakanlık ve kurumda oluşturulan kadın istihdamının izlenmesiyle ilgili mekanizmanın etkin hale getirilmesi
- Kadın istihdamını teşvik edici politikaların, kamunun ve özel sektörün farklı ihtiyaçlarını göz önüne alarak, geliştirilmesi
- İstihdam sırasında gerekecek becerilerin özel sektör tarafından sağlanacak eğitim programları yoluyla yerinde kazandırılması (staj vb. olanaklar), bunların iş garantisinin olması
- Doğum ve çocuk bakımı sebebiyle işine ara vermiş kadınların geri döndüklerinde aradaki sürenin neden olduğu kayıpların telafi edileceği hızlandırılmış eğitimlerin sunulması
- Kadınların çocuklara daha fazla zaman ayrılabilmesi için esnek ama güvenceli çalışma biçimlerinin yaygınlaştırılması. Bu kapsamda eğitim imkanları sunan, sosyal güvenlik hakları açısından hak kaybına neden olmayan, kendini geliştirme fırsatları sunan, tam zamanlı işe geçiş yollarının açık tutulması
- Kadının tercihi doğrultusunda özellikle kamuda güvenceli yarı-zamanlı çalışma pratiklerinin hayata geçirilmesi ve bir seçenek olarak sunulması
- İşsizlik sigorta fonunun kadın istihdamına yönelik olarak etkin şekilde kullanılmasının sağlanması
- Vergi ve teşvik sistemlerinin kadınların işgücüne katılımını etkin olarak destekleyecek şekilde yeniden düzenlenmesi

İzinlerin Esnekleştirilmesi

- İzin konusunda aile-dostu işyeri pratiklerinin desteklenmesi. Bu kapsamda uzun ücretsiz izin dönemlerine alternatif olarak esnek çalışma saatleri, çocuğun özel ihtiyaçları (hastalık gibi) durumunda izin hakkı, çalışma saatlerinin kadın ve çocuğun özel ihtiyaçlarına uygun olarak kadın tarafından belirlenmesi gibi pratiklerin geliştirilmesi
- Doğum ve emzirme izinlerinin sürelerinin, kadınları istihdamdan uzaklaştırmayacak şekilde uzatılması
- Bu izinlerin sonunda kadının iş güvencesinin mutlak olarak sağlanması ve işe yeniden uyumu için kolaylaştırıcı programların sunulması
- Kadının işe olan bağlılığının artması için hamilelik ve doğum sonrası döneme yönelik izinlerini nasıl kullanacağını önceden planlamasına ve işvereni bu konuda bilgilendirmesine yönelik düzenlemelerin yapılması; bu konuda rehberlik sunulması
- Babalar için var olan ebeveyn izni süresinin arttırılması
- Tüm izin düzenlemeleri ve EÇEB hizmetlerinin birbirlerini tamamlayıcı ve destekleyici olmasına yönelik düzenlemelerin yapılması

Bakım Hizmetlerinin Geliştirilmesi

- “Gebe veya Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmelik” gereğince belirlenen 100-150 kadın çalıştıran işverenin emzirme odası ve kreş açma yükümlülüğünün, öncelikle 150 kadın çalıştıran değil, 150 çalışanı olan işyerleri için geçerli hale getirilmesi; aynı zamanda 50 çalışanı olan işyerleri için de zorunlu hale getirilmesi için çalışmaların başlatılması
- 50’den az çalışanı olan işyerlerinde ise birkaç işverenin ortaklaşa emzirme odası ve kreş hizmeti sunması ya da bu hizmetin dışarıdan satın alınması için işçilerin ücretlerine ek teşviklerin sunulması
- Uzun vadede, işyerinde kaç kadın çalıştığına bakılmaksızın her çalışan kadına mutlaka kreş hakkı verilmesi
- Çocuk bakımı konusundaki devlet teşviklerinin bir kadın istihdam politikası olarak ihtiyacı olan çalışan kadınlara yönlendirilmesi, uzun vadede tüm çalışan kadınlara yaygınlaştırılması
- Bu tür teşviklerin sadece nakit transferi biçiminde değil, vergi indirimi gibi farklı şekillerde sağlanması, çeşitlilik oluşturulması

EÇEB ve Okulöncesi Eğitim Programlarının Geliştirilmesi

- EÇEB uygulamalarında cinsiyet eşitliğine duyarlı yaklaşımların geliştirilmesi ve etkin hale getirilmesi
- 0-3 yaş ve 4 yaş grubunun okul öncesi eğitime katılımının yaygınlaştırılması
- 0-3 yaş arası için %100 erişim hedefinin benimsenmesi ve uygulanması

Çocuk Yoksulluğuyla Mücadele Edilmesi

- Tüm Türkiye'yi kapsayacak, çocuğun iyi olma halini merkeze alan bütünsel bir çocuk yoksulluğuyla mücadele stratejisinin geliştirilmesi
- 'Çocuğun iyi olma hali' kavramının Türkiye'nin özel koşullarına uygun olarak çalışılması ve tanımlanması.
- Çocuk yoksulluğuyla mücadele için temel adım olarak ebeveynlere iş ve gelir güvencesi sağlayacak, beceri geliştirecek programların geliştirilmesi
- Çocukların asıl yerinin işyeri veya sokak değil okul olduğu anlayışını yayacak kampanyaların düzenlenmesi
- Çocuk yoksulluğunun ve çocuk işçiliğinin temel nedenlerinden olan çok çocuklu aile yapısının dönüştürülmesi amacıyla üreme sağlığı ve aile planlaması konusunda kadınlara farklı olanaklar sunulması ve farkındalık sağlanması
- Çocuk işçiliğini önlemeye yönelik mevcut programların etkinliğinin artırılması ve politikaların güncellenmesi,
- Çocuğun okula devamsızlık nedenlerine ilişkin sosyal araştırmalar yoluyla veri toplanması ve bunlara doğrudan yönelen sosyal politikaların geliştirilmesi
- Çocuk yoksulluğu ile mücadele, çocukların eğitime katılımını artırma gibi alanlarda yürütülmekte olan projelerin sürdürülebilirliğinin sağlanması

Zihniyet Değişiminin Sağlanması

- Kadın istihdamı ve çocuğun iyi olma hali ile ilgili sosyal politikaları geliştirmekle yükümlü olan kurum ve kuruluşlardaki yetkililer, çalışanlar ve yerel düzeydeki uygulayıcıların konu hakkında kavramsal olarak bilgilendirilmesi ve duyarlılıklarının geliştirilmesi için geniş kapsamlı eğitim, bilinçlendirme ve farkındalık artırma etkinliklerinin uygulamaya konulması
- Konuyla ilgili çalışan kurum yetkili ve çalışanlarının dünyadaki aile ve iş yaşamı uyumu, kadın istihdamı ve çocuğun iyi olma hali konusundaki iyi örneklerle dair bilgi edinmelerinin sağlanması amacıyla yurt dışından politika yapıcılar, kanaat önderleri, işverenler, akademisyenler, STK temsilcileri ve çalışanların davet edileceği toplantılar düzenlenmesi
- Bu tür uygulamaların daha verimli ve etkin olması için, katılımın çok daha sınırlı olduğu yurt dışı çalışma ziyaretleri yerine, yurt dışından uzmanların davet edileceği ve katılımın geniş ve çeşitli olacağı toplantıların düzenlenmesi

- Konuyla ilgili ortak bir dil ve anlayışın geliştirilebilmesi için, ilgili kurum çalışanlarının eş ve çocukları ile birlikte katılabilecekleri hafta sonu kampları, akşam yemekleri gibi etkinliklerin düzenlenmesi
- Rol modellerin görünür kılınabilmesi için yurt içi ve dışından başarılı yöneticilerin de bu etkinliklere katılımının sağlanması yoluyla, kurumlardaki yönetici ve çalışanların, iş ve aile yaşamının uyumuna yönelik şüphe ve endişelerinin ortadan kaldırılması
- Kadınların istihdamının kişisel ve aileleri için anlamı ve faydasına dair yerel düzeyden başlayarak (örneğin mahalle bazında sözü geçen kadınlar, muhtarlar, sağlık ocağı çalışanları vb. tarafından) her düzeyde bilinçlendirme çalışmalarının yaygınlaştırılması. Bu çalışmalarda çalışma hakları, iş ve aile yaşamının uyumlaştırılması ve toplumsal cinsiyet duyarlılığına dair farkındalığın artırılması
- Medyanın da desteğiyle bilinçlendirme kampanyalarının yürütülmesi ve konunun görünürlük kazanması (örneğin kadının çalışmasının bireysel, aile düzeyinde ve toplumsal kazanımları üzerine kamu spotları yoluyla)
- İşverenlerin kadına yönelik ayrımcı uygulamalarını değiştirmeyi hedefleyen özel teşviklerin yaygınlaştırılması, kadın kotası uygulamalarının zorunlu hale getirilmesi
- İşverenin çalıştırdığı her kadın için teşvik, vergi indrimi vb. uygulamalar yoluyla ödüllendirilmesi
- Kadın istihdamının öncelikli toplumsal sorumluluk alanı olarak belirlenerek, toplumsal sorumluluk uygulamaları için verilen ödüllerin bu alana da uygulanması
- Kadın çalıştıran ve aile-dostu pratikleri benimseyen iş yerlerinin medya yoluyla ulusal düzeyde görünürlüğünü sağlayacak bir teşvik-ödül sisteminin geliştirilmesi

Cinsiyet Eşitliğini Gözeten Politikaların Geliştirilmesi

- Çocuk bakımı ve aile geçindirme rollerinin hem kadın hem de erkek için geçerli olduğuna dair bir yaklaşımın her türlü hizmet ve politikada benimsenmesi
- Babalık izni uygulaması konusunda bilinçlendirme çalışmalarının yapılması ve babaların bu izni kullanmasının özendirilmesi
- İlköğretimden itibaren, farklı meslek gruplarını kapsayacak şekilde, erkeklerin yoğunluklu olduğu camilerde, kahvelerde, askerlik hizmetlerinde bilinçlendirme çalışmalarının yapılması
- Çalışan kadınlara tanınacak ücretsiz ve nitelikli bakım hizmetlerine erişim hakkının erkekleri de kapsayacak şekilde genişletilmesi
- Çocuğun iyi olma hali ve yapabilirliğinin geliştirilmesinde babaların etkin rol almasına ilişkin bir model oluşturulup bunun kamuoyunda yaygınlaştırılması

- Çocuğun farklı dönemsel ihtiyaçlarında anne ve babanın eşit sorumluluk alacağı bir aile modelinin geliştirilmesi

Farklı Grupların İhtiyaçlarına Yönelik Sosyal Politikaların Geliştirilmesi

- Her türlü politika, program ve hizmette düşük gelirli, göçmen, özel ihtiyaçlara sahip vb. çocuk ve ailelere öncelik tanınması
- Bu grupların hizmetlere ulaşımını beklemeden, hizmete ulaşımındaki zorlukların farkında olarak bu gruplara bire bir ulaşan sosyal politikaların geliştirilmesi
- Özel ihtiyaçları olan gruplara yönelik hizmetlerin sunulmasında gerekli olan altyapı ve personele dair gerçekçi bir planlamanın yapılması
- Toplumun genelinde özel ihtiyaçları olan gruplara yönelik duyarlılığın artırılması
- Özel ihtiyaçlara sahip çocukların diğer çocuklarla birlikte olacağı ortak program ve politikaların geliştirilmesi
- Tek ebeveynlere ve ergen annelere yönelik mali teşviklerin çalışma durumuna bağlı olmaksızın sağlanması

Kurumsal Mekanizmaların Oluşturulması / Güçlendirilmesi

- Çocuk koruma, bakım, kadın istihdamı, mesleki eğitim gibi konularda çalışan kurumlar arasında koordinasyon sağlanması
- Geliştirilen politika ve programlara yerel yönetimlerin, STK, üniversite, özel sektör, medyanın katılımının artırılması
- Hedef grup odaklı ve proje temelli yaklaşım yerine kapsamlı, bütüncül, tek elden yürütülecek ulusal çocuk politikasını koordine edecek bir üst kurumun oluşturulması
- Mevcut duruma ilişkin gösterge belirleme, karşılaştırılabilir veri toplama, politika geliştirme, izleme-değerlendirme, denetleme işlevlerini yerine getirecek kurumsal mekanizmaların oluşturulması
- Düzenli eylem planlarına dayalı hedeflerle yönetim anlayışının geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması
- Var olan yasal mevzuatın herkes tarafından anlaşılacak şekilde sadeleştirilmesi, belirlenen alanlarda yeni mevzuatın benimsenmesi
- Mevcut yasaların teşvikler ve caydırıcı cezalarla güçlendirilmesi
- Çocukların kendileriyle ilgili ve tüm genel karar alma süreçlerine katılımlarının sağlanması, bunun önünü açacak kurumsal düzenleme ve desteklerin yapılması
- Eğitim, sağlık, çevre, barınma, aile, kadın gibi alanlardaki politika ve programların tümünün birbiriyle ilişkilendirilerek ve aralarındaki bağlantılar güçlendirilerek ele alınması